

MAGYAR TANÍTÓKÉPZŐ.

XIII. ÉVFOLYAM.

1898. október.

VIII. FÜZET.

TANÍTÓKÉPZÉS.

A földrajz tanítása.¹

A földrajz tanításának célja. A földrajz tanításáról gondolkozva, jól tesszük, ha felteszük a kérdést, miért tanítjuk egyáltalában? Miféle célokat remélünk szolgálni annak a tantervbe való belefoglalása által. A nyelvek és a mennyiségtan tanítására vonatkozva tudjuk, hogy ámbár két különböző célt kell szem előtt tartanunk: egyfelől a gyakorlati és hasznos alkalmazását azoknak a tanulmányoknak, másfelől az elmének eszközölt mellékes fegyelmezését; mindazáltal mindkét esetben a második cél sokkal fontosabb, mint az első. Itt azonban nem úgy van. Fő célunk a földrajz tanításában, hogy tudjunk bizonyos tényeket, mivel tények, a melyeknek megvan a saját értékük. Egy szép és érdekes világban élünk, a mely bámulatosan alkalmas arra, hogy szükségünket kielégítse és ellásson bennünket élvezettel, és illőnek látszik, hogyha érdemes polgárai akarunk lenni ennek a hazának, hogy valamit tanuljunk felőle: mihez hasonló, milyen nagy, miféle életforrásokat foglal magában és minő életet élünk benne. Ezeket tudni: az első dolog, a mit a földrajz tanításában szem előtt kell tartani. Ha ezekből a tanulmányokból észbeli gyakorlatot, a gondolkodás és szemmeltartás mesteriségben jó idomítást lehet szerezni; ezek a másodrendű és nem elsőrendű célok. És ámbár a reménylett eredményből sok csak az emlékezet köréhez tartozik, annál inkább kell tudakozódnunk, hogy nincs-e helye itt az ítéletre és a képzelődésre való hivatkozásnak is. Vajjon röviden a földrajz nem lehet-e valódi nevelési eszköz, szintúgy, mint

¹ *Fitch J. G.* londoni kerületi iskolai felügyelő «Lectures on Teaching» című művéből a következő fejezet fordítása: «Geography and the learning of Facts». (A történelemről szóló fejezetet lásd a M. T. 1897. évi folyamának 89.–102. lapjain).

A jeles angol szerző a földrajzot főleg az elemi oktatás szempontjából tárgyalja. De mi a tanítóképző-intézeti oktatás érdekében állónak tartjuk olyan tanulmányok közlését, a melyek az egyes tantárgyak elemi iskolai módszerével, beosztásával részletesen foglalkoznak. *Új tantervünk utal arra, hogy a 4. osztályban behatóan dolgozzák és dolgoztassák fel a szaktanárok az elemi iskolai tananyagot.* Erre az oldalára új tantervünknek eddig egyáltalán kevés gondot fordítottunk. Jó szolgálatot tehetnek ebben az oly cikkek, mint az itt következő. Tisztelettel kérjük kartársainkat s az érdeklődőket, hogy ez irányban tanulmányokat végezni s lapunkban közölni sziveskedjenek.

Szerkesztő.

a tények egy oly tömege, melyet jól meg kell tanulni és az emlékezetre bízni.

A földrajzról rendszeren azt tartják, hogy könnyű tanítani. Annál fontosabb, hogy ekkép gondolkozzunk a földrajzról, mert megfigyeltem, hogy ez gyakran a legrosszabb és a leggépiesebb tanítóknál is kedvelt tárgy. Tényleg oly tárgy, a melyben a látható legnagyobb eredmény a legkisebb értelmi erőmegfeszítéssel érhető el. Néhány helynevet adni és megjelölni azokat a térképen, minden lecckék közt a legkönnyebb és a mi még többet ér a célra, tanítása nagy látványossággal jár. És a midőn egy tanítótól kérdeztem, hogy az ő iskolai munkájában melyik a kegyencz tárgy, azt felelte, a földrajz és aztán úgy találtam, hogy a mit földrajznak nevezett, az csupán a nevek egy nagy számának ismeretét és azt a tehetséget jelentette, hogy helyöket a térképen azonosítsák. Én mindig kedvezőtlen következtetést vontam le az ilyen iskolának, mint az értelmi nevelés helyének, jelleméről; mert tudom, hogy az ilyen oktatás a tanító részéről a nevelői hatás legkisebb gyakorlata nélkül eszközöltetett; és hogy az ilyen ismeretnek nagy része könnyen foglalhat egyútt helyet a tanuló elméjében a teljes értelmi tétlenséggel és terméketlenséggel.

Mindazonáltal természetesen hiba lenne kelleténél kevesebbre becsülni ezt a tárgyat, 1. mert ha helyesen tanítjuk, nagyon serkentő és segítő lehet az értelmi fejlődésre, 2. mivel jobb azt rosszul is tanítani, mint általában nem tanítani. Már csak mint olyan oktatás is, mely a földgömbön a helyek állásának felismerésére vonatkozik, mindenkire nézve hasznos, hasznos különösen az angolokra nézve, a kik elég szerencsések, hogy nem csekély városnak polgárai, és hogy oly fajhoz tartoznak, a mely a föld felszínének legnagyobb részén uralkodik és ennek a planétának távoli részeivel is különfélebb és érdekesebb összeköttetésben van, mint bármely más nép a régi és újabb időkben.

Hogyan jussunk helyes módszerhez? Annak vizsgálásában, hogy miként tanítsuk a földrajzot, hasznosan utalhatunk arra az elvre, hogy kezdjük az ismerttel és közellévővel és onnan mint egy központból sugározta szét a mi ismeretünket, mindaddig, a míg a nagyobb és távolabbesőt is magában foglalja. Ez az elv különösen alkalmazható a jelen tárgyra. Természetesen szükséges, hogy helyes általános ismeretet adjunk a föld felszínéről és alakulásáról és a térkép jelentőségéről és hasznáról. A legjobb mód úgy kezdeni, hogy az iskola szobáról rajzoljunk egy kis alaptervet és a gyermekek figyelmeztése és helyeslése mellett egymásután helyezzük bele abba az asztalokat, táblákat és más czikkeket. Szoktassuk őket megfigyelésre, mialatt rajzolunk és hogy javítsanak ki minket, ha egy ajtót rossz helyre teszünk vagy javítsák ki, ha aránytalan hosszúságra húzzuk a vonalat, mely egy asztalt jelent. Azután rajzoljuk az iskolaszoba környezetének, játszótérének, az utcának, melyben áll, a közellévő közutaknak térképét, és egymásután helyezzük bele a templomot, a vasuti állomást, egy folyót, hidat és más ismeretes tárgyakat egyszersmind közben hívjunk fel minden egyes gyermeket, hogy otthonukat a térképen helyezzék az illő helyre. Ekkép megtanulják a térkép jelentőségét és helyes használatát és nagyon

érdeklődnek, mikor maguk előtt a tanító keze alatt növekedni látják a térképet, a mint táblára rajzolja és egyik részletet a másik után kitölti. Valami ilyen előleges magyarázat és a gyermekek szeme előtt készült valóságos terv csinálása nélkül, Európa vagy a világ rendes nyomtatott térképe semmi egyéb, mint színezett talány.

Hazai földrajz. Így a hazai földrajzból való leczke az első kell, hogy legyen a földrajzi tanfolyamban. Talán azt várod, hogy következetes leszek és a következő módon haladok előre: legközelebről azon megye földrajzára, a melyben élsz, annak természeti alakulatára, főbb városaira és iparára, azután az ország, továbbá Európa leírására és végül annak a világnak általános leírására, a melyben élünk. De én nem vagyok arra hajlandó, hogy egy elméletet, még oly igaz alapon is, a milyenen ez épült, kivihetetlen és képtelen kiterjedésben szorgalmazzak. Meg kell tanulnunk, hogy tudományunk különböző részeiről gondolkozzunk, ne csak természetes sorrendjükről, hanem viszonyos fontosságuk megvilágosításáról is. A földrajzi tények értékét nem lehet egy formulával mérlegelni, vagy azt mondani, hogy azok fontossága a távolság négyzetével arányban kisebbül. A legelső földrajzi fogalmak helyesen származhatnak az otthonról és környezetéről, de ezek az eszmék legközelebről megkövetelik, hogy illőleg helyeztessenek el s a kellő nagyságot és formát megnyerjék a földhöz magához visszszonyítva. Jó mód erre nézve, hogy az iskolának és környezetének térképét viszonyítsuk a megye vagy a kerület katonai térképéhez; azután ezt a nagyobb felosztást jegyezzék meg az ország térképén, azután mutassák meg az országot Európa térképén és végül viszonyítsák a földgömbhöz. Ekként az arány érzéke fokenként megalakul és a gyermek otthonának környékét és a helyet, melyet ez elfoglal, úgy szólva, a világegyetemben kezdi szemlélni. Ezután nagyon helyes azonnal a földgömb segítségével haladni előre, és némi nagyon általános fogalmat adni a föld alakjáról és nagyságáról, a szárazföld és víz felosztásáról, a négy fő világtájrról és a földrajzi egyszerű műszavak jelentőségéről.

Leczkék a földről és a vízről. Ezeknek a leczkéknek értelmessé tétele végett képekre és diagrammákra van szükség, vagy még jobb, ha az osztály előtt fővenyből vagy lágy agyagból a hegyek gerinczeit vagy a hegyek és völgyek egy csoportját nagyjában kialakítjuk és azután megmutatjuk, hogy a víz miként jó ki a hegyekből vagy a forrásokból és némelykor miként esik le meredek sziklákról s talál utat magának a hegyek oldalain és ekkép folyót vagy tavat alkot. Ezekből a dolgokból megmagyarázzuk, hogy a folyó sebesebb a meredek völgyben és lassabb, a mikor lapályos helyeken folyik keresztül; s hogy növekedik terjedelemben, a mint tovább foly és mellékfolyókat vesz magában és hogy a bő torkolatok, a melyekkel a tengerbe behat, gyakran alkalmasak kikötők és kereskedelmi állomások alakítására; de némelykor nem talál szabad folyást s hegyek és sziklák között akad fenn. Azután megmagyarázzuk az iránytű irányát, természetesen nem úgy, a mint némely tanító szokta, hogy minden dolgot a fali térképre vonatkoztassunk, úgy, hogy a mikor felszólítjuk a gyermekeket az észak megmutatására, felmutatnak a padlásra; hanem ráneveljük őket, hogy

ismerjék meg iskola szobájuknak, a környező utcáknak és épületeknek valódi fekvését. Ezt legkönnyebben úgy tehetjük meg, ha 12 órakor kihívjuk a napfényre és a játszótéren megjegyezzük egy egyenesen felszurt pálcza árnyékának az irányát. Nem rossz mód, ha ezt az irányt az iskolaszoba ajtaján felrajzoljuk, hogy ekkép a kompasz iránzat helyesen lehessen megkülönböztetni és mindenkor, a mikor észak, dél, kelet vagy nyugat említettik, a tanulóktól követelhezzük, hogy azt jelöljék meg. Jó, ha van iskolánkban egy tengerész iránytű és ha felhívjuk figyelmüket annak rendkívüli fontosságára különösen hajósokra nézve, a kik általa ismerik fel helyzetüket olyan időkben is, a midőn sem nap, sem csillagok nem láthatók.

A földrajzi tények rendje. Ezek az elemi leczkék a föld nagyságáról és általános alakjáról magokban foglalhatják az egyenlítő, sarkok és annak a ténynek magyarázatát, hogy a nap ámbár tőlünk délben mindig délre látszik, az egyenlítő alatt lakók fejük felett látják és az egyenlítőnél délre lakóknak északra látszik ugyanazon órában. De ezen a fokon nem hasznos, hogy a tanításba részleteket foglaljunk a délkörökről vagy a szélesség és hosszúság fokainak méretéről. Azután legjobbnak látszik egyszerre tovább menni az ország (Anglia) általános földrajzára, különös tekintettel a megyére, a melyben a tanító lakik, annak határára, halmaira, folyóira és főbb városaira. Mindjárt azután jöjjön Európa főbb országainak és a főbb britt gyarmatoknak általános leírása; majd Skótország és Írország földrajza részletesen, és végül a szélesség és hosszúság és annyi más egyéb dolog a leíró földrajz módja szerint, a mennyit a tanítónak ideje van adni. A francia iskolákban kicsi kézi könyvek, melyeket megyei földrajzoknak hívhatunk, terjedelmes használatban vannak. *Mindenik megyéről van egy ilyen*, de egy kis előszó van bennük a föld nagyságáról és alakjáról a delejtű irányáról és Franciaország helyzetéről a földgömbön. Feltalálható bennük a megyének térképe, magyarázat a névéről, nagyságáról, határaitól, felszínéről, főbb iparágairól, geologiai alakulásáról, természetmýneiről, a híres emberekről, a kiket szült, történelmi szerepéről, nagyszámú közgazgatási, statisztikai és kereskedelmi részletekről, azonkívül megvan a megyei fővárosnak székesegyháznak s mindazon épületeknek, emlékműveknek vagy a tájképeknek, melyek miatt a megye híres, aczél-metszetei. A francia gyermektől általában megvárják, hogy annak a megyének, a melyben lakik, kis kézikönyvét jól megtanulja, mielőtt rászorítanak, hogy távolabb levő helyeknek helyrajzi részleteit tanulja.

Nincs szükségképi nehézség vagy fontosság ebben a tárgyban. A tanítás sorrendjét illetőleg egészben véve ennyi az, a mi a legészszzerűbbnek látszik. Ne törődjünk azzal, hogy megvan-e ez a rend a tankönyvekben is; nincs tárgy, a melyben szükségesebb volna, hogy emanczipáljuk magunkat a tankönyv alól, és hogy a tényeket magunk rendezzük magunk számára. Mert az olvasás és írás tanításában legalább megvan a fokozatosság rendje; a grammatikában és arithmetikában a philosophiai, a történelemben a chronologiai sorrend. De a földrajzban egyáltalában nincs a tényeknek sorrendje, ha csaknem véletlenül az eszmetársulásnál fogva; nincs egy helyrajzi tény sem, mely fontosabb

volna, mint bármely más, s a melyik igényelhesse a korábbi megtanulást. Minden egyes embernek saját otthona és munkája alkotja a világ közép-pontját és a világ minden többi részeiről való értesítés értéke rája nézve teljesen viszonyos és nem független. A tankönyvek persze nem ismerhetik el ezt és szinte kötelezve vannak, hogy bizonyos sorban rendezzék tényeiket, hogy az egymásra utalás könnyű legyen. Így ők örömet kezdik Európáról, azután veszik Ázsiát, Afrikát, Amerikát és végül Ausztráliát; és egy csupa gépies tanítónak a kezében a türelmes iskolás gyermek, mert türelem a bélyege osztálya mindenikének, kényszerítetik, hogy tanuljon egy jó csomót Dániáról, a Kaukazusról, a Bramaputráról és a Nyanza-tóról, mielőtt valamit tudna New-York-ról vagy angol gyarmatainkról.

Lényeges tehát, hogy a tanító ítélje és válaszsza meg jól a földrajzi tények fontosságát és hasznosságát azon rend szempontjából, a melyben azokat taníthatni kell. Az a rend nem fog minden időben ugyan az maradni. Ebben a pillanatban Európa délkeleti részének vagy India északnyugati határainak földrajza hasznosabb nekünk (angoloknak), mint a Spanyol-félsziget földrajza. A jelen század kezdetén másként volt. Nem csak azt kell kérdeznünk magunktól, melyek azok a tények, a melyek a könyvek és az iskolai vizsgálatok szerint kimagaslók, hanem azokat is, a melyeknek tudása egy jól nevelt és értelmes személyt megillet. Az iskolás gyermekek sok nevet és statisztikát tanulnak meg, a melyeknek tanulását egy művelt embertől sem várjuk és a melyeknek emlékezetben tartására, ha meg is tanulta, nem gondol. Bizonyos határig ez elkerülhetetlen; de még sem lenne oly nagy különbség azon tudomány között, a melyet az iskolás gyermek tankönyvéből nyer és a között, a melynek szükségét akkor érezzük leginkább, a mikor társaságba vegyülnünk vagy a jelenidő történelméből egy részt olvasunk, — ha a tanítók gyakrabban gondoltak volna az alkalmazásra, a melyekben a földrajzi ismeretre szükség van.

Néhány vegyes javaslatot fogok adni a földrajz tanítására vonatkozólag.

A földgömb haszna. Gondoskodjunk róla, hogy mindig legyen kezünkönél földgömb a hibás benyomások megkorrigálására, melyeket a lapos térképek okoznak. Ugyanis ezek egy domború felszín részeinek lapos ábrázolásai még pedig *különböző méretekben*. Anglia térképe például az Európáé mellett függ és rendesen éppen oly nagy mint emez; és nincs más mód a benyomás tisztázására, mintha mindkettőnek helyzetét és viszonyos nagyságát a földgömbön megmutatjuk.

Alig szükség mondanom, hogy az éggömb teljesen tévútra vezet.

Használjuk a földgömböt annak megmutatására is, fokozatosan, miként a nap különböző időkben különböző helyek délkörébe és abból a tényből, hogy a föld 24 óra alatt fordul meg tengelye körül, vezessünk be egy meglehetősen általános szabályt különböző helyeken az idő meghatározására a hosszúság fokainak száma szerint. Például kijelöljük, hogy a mi (angolországi) $51\frac{1}{2}$ északi szélességünkben a hosszúság egy fokának értéke úgy aránylik az egyenlítő nagy körének egy fokához, mint 37 a 60-hoz. Kapcsolatosan mondjuk meg aztán, hogy miként

a nagy kör úgy a szélességi párhuzamos vonalak is 360 fokra osztatnak és minthogy a föld 24 óra alatt fordul meg, minden párhuzamos vonalon 15 fok egy óra közti időkülönbséget jelent; de az egyenlítőn 15 fok a 24,000 mértföldnyi területnek $\frac{1}{24}$ -ét teszi: innen az egyenlítőn 1000 mértföld keletre vagy nyugatra egy órai időkülönbségnek felel meg. De a mi szélességünkön úgy számíthatjuk, hogy keleti vagy nyugati irányban 600 mértföld tesz ki egy órát. Ekkép egy táviratot Konstantinápolyból, a melyik körülbelül 30 fokra vagyis 1200 mértföldre van tőlünk keletre és a hol 2 órával előbb van a nap a délkörön, mint nálunk, — látszólag egy órával előbb kézbesítenek Londonban, mint a mikor feladták.

A távolságok megtétele. Hívjuk fel a figyelmet mindenesetre a térkép fokaira és adjunk fel gyakorlatokat a megközelítő távolságok megtétele. Mutassuk meg például Anglia térképén, hogy a mértföldeknek micsoda számát mutatja a térkép külön a hosszúságában és a szélességében és vezessük rá a tanulókat, hogy gyakorolják magukat a városok és más helyek közti távolságok megközelítő meghatározásában. Ha ilyen módon fokra osztott képet készítünk, arról a községről vagy kerületről, a melyben a tanuló lakik: hívjuk fel a gyermekeket, hogy ők maguk ajánljanak különböző földrajzi tárgyakat és helyeket és meg kell tőlük követelni, hogy rajzolják azokat az illő helyükre és különösen jelöljék meg a szomszédos épületek, valamint az iskola fekvését és tulajdonképeni távolságukat.

A térképek használata. Ne támaszkodjunk teljesen kész térképekre és főleg olyanokra, a melyek nevekkel vannak tele nyomatva.

Az a szokás, hogy a gyermekeket a térkép elé állítjuk, velük annak egy pontját bizonytalankodva nézetjük, nagyon haszontalan. Ez annyi, mint mikor nyomtatott szót olvasnak; szótanulás, tiszta verbatimismus. Az országok, községek stb. igazi helyzetéről ezen az úton semmit sem lehet tanulni. A legjobb térképek nagy mértékben vázlatyszerűek nevek nélkül és ezek közül is a legjobbak azok, melyeket a tanító a fekete táblán vázlatilag maga rajzol és tovább-továbbmenőleg kitölt, a mint *kérdés vagy leírás közben* új meg új tények állanak elő. És ne feledjük, hogy a csupa nevek és a helyek állásának ismerete csekély vagy semmi értékű, hacsak a tanuló azokat valamely érdekes képzetével nem társítja. Ha felhívunk bennünket egy hely nevének és állásának önmagában és pusztán önmagáért való megtanulására, emlékező tehetőségünk vonakodik és helyesen vonakodik annak megtartásától; mert nincs szerves összeköttetésben semmi mással, a mit tudunk vagy tudni óhajtunk. A pusztá helyrajzról a legmaradandóbb ismereteket mindig esetlegesen nyerjük, olvasmányokkal való kapcsolatokból, történelmi vagy rokontárgyú leczkék, képzelt tengeri és szárazföldi utazások nyomozása alkalmából. *A térkép legyen mindig kéznél*, akkor is, mikor nem földrajzot, hanem egyebet tanulunk és midőn vonatkozás történik valamely helyre, kerestessük fel azt. Ez igen hasznos lesz, mert nemcsak a földrajzot tanuljuk meg jól, hanem segítjük a történelmi vagy másnemű tárgynak az emlékezetbe való vésését. Valahányszor ilyen czélból a térképre utalunk, valamit teszünk arra nézve, hogy a földrajzi tényekkel

a szemre is benyomást gyakoroljunk. És ez maradandóvá teszi és hasznossá a leczkét.

Természettani földrajz. A természettani földrajzot kezdettől fogva kössük össze az úgynevezett politikai földrajzzal. Az előbbi természetesen a világ oly földrajzát jelenti, a milyen volna, ha ember sohasem élt volna rajta; az utóbbi mindazokat a tényeket jelenti, a melyek az ember földön való lakása eredményei. De a tények második osztálya csaknem mindig számításba vétetik az első osztály tanulásánál. A föld bámulatosan van szánva emberi lakásra. Az nekünk magtárunk, szőlőkertünk, a mi gyönyörűséges úriházunk. Néhol a természet bőkezű, máshelyt szűkmarkú; némely részén szépség árad szét, más helyeken a jólét számára szolgáltat sok anyagot, egy helyen a kincset mélyen rejtí magában, másutt a felszínen hinti szét. Némely helyeken a szomszédos népeket közlekedésre hívja, más helyeken áthatolhatatlan korlátokat emel közéjük; néhol a lakosokat békés prózai foglalkozásra csábítja, más helyeken rémítő és megfélemlítő erők kitérésével rettentí. És még azokról a vidékekről is, a melyeket, úgy látszik, nem a mi használatunkra jelölt ki a természet, — a kiaszott pusztaságokról, a magányos szikláshegységekről és a sarkok titokzatos jégborította vidékeiről, nemde igazán elmondhatjuk, hogy még azok is részt vesznek a mi sokoldalú szükségjeinkről való gondoskodásban. Mert azok meghatják és felemelik képzelődésünket, kielégítik szépérzékünket és mégis éppen akkor megalázzák büszkeségünket és éreztetik velünk, hogy valamivel több van a világon, mint a mennyit azonnal és könnyen elérhetünk. Fogalmat szolgáltatnak nekünk a világ titokzatossága, roppantsága és pompássága felől, a mi nagyon szükséges a mi azon való jogos helyünk igazi megbecsülésére nézve.

A földrajz befolyása a nemzeti jellemre. Ezek elgondolásával beláthatjuk, hogy a pusztá természeti állapotok, a melyekbe az ember helyezve van, mily különösen határozzák meg az ő szokásait, életét, melyet folytat a társaságok minőségét, melyeket formál, különböző fajok jellemét és történelmét. Gondoljunk a mi saját szép szigetünkre, Angliára, erre az ezüst tengerbe foglalt drágakőre, fordítsuk a földgömböt úgy, hogy Anglia a tetejébe és a központra essék, és látni fogjuk, mily előnyösen van elhelyezve, a szárazföldi földgömb közelében, elég közel ahhoz, hogy osztozzék Nyugat-Európa minden előnyeiben, de elég távol attól, hogy lakóiban a függetlenség érzetét serkentse. A mienk ez az ország az ő kiterjedt pontjaival, kitünő kikötőivel, kemény, mégis mérsékelt éghajlatával, egy oly éghajlattal, a melyről II. Károly azt mondotta, hogy az embereket kevesebb megszakítással és nagyobb számú napokon át engedi munkájok után járni, mint a világ bármely más országában; és nem választhatjuk el szigeti helyzetünk, éghajlatunk és segédforrásaink gondolatát népünk jellemétől és történelmétől.

Vegyük Hollandiát, mint másik példát. Alacsony, lapos, nedves; inkább legeltetésre, mint földművelésre alkalmas; innen kedvező a marhatenyésztésre, vaj- és sajtkészítésre; és mivel oly alacsony, hogy a tenger bevágását csak rendkívüli és költséges gátakkal lehet megakadályozni,

a szünetnélküli vigyázatnál fogva lakói előrelátásban, kitartásban, takarékoságban és iparban kitűnnek; de mert a szemkör lapos, unalmas és nem lelkesítő, a lakósok nem tűnnek ki képzeletüknek gazdagságával és irodalmuknak fényével.

Példák a természeti állapotoknak a nemzeti történelemre való hatására. Most meg tekintsük a Nilus, Eufrates, Indus és Sárga-folyó öntözte nagy kiterjedésű vizmosta laposokat. A talaj gazdag, a nép szüksége kicsi, a törekvésre való indításk kevés. Itt, a mióta a világ áll, sűrű, földműves és megtelepedett népséget találunk, melyik a földhöz ragaszkodik, konzervatív gondolkozású, könnyen leigázható és igában tartható; ennek megfelelőleg ide helyezkedtek a nagy despotikus monarchiák. Másfelől nézzük a kicsi tengerparti államokat, milyenek a régi Phoenicia, Görögország és Itália, a melyeket hegygerinczek szelnek át, kis községek lakják, melyek elszigeteltek, mégis némelykor kényszerítették szabadságukért együttesen harcolni; innen féltékenyek egyik a másra és önmagukban bízó; történelmük tele van belső meghasonlásokkal és a szabadságért való hősi küzdelmekkel. Az oktatás alkalmával nem téveszthetjük szemünk elől, hogy összeköttetést ne lássunk a régi Róma, etrusk és görög köztársaságok szabad és élénk élete és a természeti állapotok között, melyekben e népek éltek.

Vagy: ellentétben a nagy községekkel, melyek az egyiptomi asszír és kínai birodalmakat alkották, a nagy tatár sivatagokon, a hol a növényzet ritka, a hol állandó lakosság csaknem lehetetlen, a nép kóborló és azért nyughatatlan, vad, gyanakodó és harcias. Hasonló módon nyomozhatjuk az éghajlat befolyását, hogy némely országokban miképpen gyengíti a munkást, másokban miképpen ösztönzi a népet tevékenységre és csalja ki magasabb tulajdonságait. Sőt azt is láthatjuk, hogy a természet arculata miként hat a nemzeti jellemre; mert a hol a természeti tűnemények egyenletesen változók, mint a mérsékelt égőv alatt, és az ember megtanulta, miképpen férkőzzék a természethez, gyakran elszánt, önmagára támaszkodó népet találunk, a mely büszke erejére és felbátorodik annak használatára; de az oly tartományokban, a melyek gyakori földrengéseknek és rázkódásoknak vannak kitéve, a hol a természet arculata rettenetes és tűneményei hatalmasabbak, mintsem, hogy alája lehessenek vetve az emberi ellenőrzésnek, gyakran félnék, babonás népet találunk, vállalkozás nélkül és minden olyan jókedv és remény nélkül, a mely rettenthetetlen felfedezésekre és találmányokra lelkesít.

«*A földrajzi tényezők hatása Magyarország nemzeti életére.*»¹ Bizonyos, hogy a geográfiai tényezőknek a népekre való nagy hatását nem lehet kétségbe vonni.

Alkalmazzuk e tételt a magyarok történetére.

Először az a kérdés merül fel, milyen helyet foglal el Magyarország, mint geográfiai terület, a többi európai államok között?

¹ Azt hisszük, nem vétünk a szerző és fordító intencziói ellen, ha ide iktatunk azon előadásokból néhány részletet, a melyet e czímen *Sebestyén Gyula* tartott a Magyar Tanítók Kaszinójában. A közölt részek az előadás alatt tett jegyzetek után kivonatatosan készültek.

Ha az Elba torkolatától a Duna torkolatáig egy vonalat húzva képzelünk, ez a képzelt vonal Európát két geográfiailag szembetűnőleg ellentett területre osztja. A vonaltól délnyugatra eső rész csak az igazi Európa, az északkeletre terülő rész pedig már inkább Ázsia. A délnyugati Európa csupa változatosság, az északkeleti rész pedig maga a teljes egyhangúság. A délnyugati Európa története is egészen más, mint az északkeleti Európáé.

Magyarországot sem a délnyugati, sem az északkeleti Európába nem sorozhatjuk. Magyarország éppen a határon van — szemben Európával és háttal Ázsiának. Ha tehát Magyarország a képzelt vonalon fekszik is, de minden tulajdonságával a nyugathoz tartozik. A Kárpátok északról és keletről zárják körül Magyarországot, s nyugat-felé nyitva hagyják az alföldi síkságot; nagy folyamaink nyugatról jönnek, délről határt vonnak és nagy közlekedési útvonalakat nyitnak nyugat felé.

Ime! Ezen ország területe, mint élesen jellemzett geográfiai tényező tűnik fel. Lássuk, hogy ez a geográfiai helyzet milyen fejlődéseket teremtett hazánk történetében.

Géza fejedelmet magasztaljuk, mint a ki a magyar állam konszolidálásához az első szilárd alapokat lerakta. Neki kellett döntenie, hogy a Duna-Tisza közt letelepedett magyar nép a nyugoti vagy keleti egyházhoz tartozzék-e, s a nyugati vagy keleti római császársághoz csatlakozzék-e. Történetíróink az ő államférfiúi bölcsességének tudják be, hogy ő a nyugot mellett döntött, s ezzel Magyarország sorsát, történeti alakulását örök időkre megszabta. De Géza tehetett-e mást? Az ő államférfiúi bölcsessége a geográfiai helyzet felismerésében és mérlegezésében nyilvánult s döntésének helyességét a századok igazolják. Felismerte a természet parancsoló szavát, hogy Magyarország csak nyugati állam lehet, csak a nyugathoz tartozhatik. *Igy jött létre Magyarország kapcsolata a nyugattal s hogy ez a kapcsolat ezerévig fennállott és folyton erősödött, annak alapját geográfiai helyzetében találjuk meg.*

Lássunk egy más földrajzi tényezőt: *Magyarország alakját!*

Törvénynek ismerjük el, hogy tengeremlelti országra nézve a szabálytalan, szárazföldre nézve a szabályos alak a kedvező. Ha Magyarország alakját térképen nézzük, szembeötlök, hogy az oválshoz hasonlít közel áll a *körhöz*. Egy ilyen területalak nagy fontosságú az államra nézve. A köralakot jellemzi, hogy vonala minden irányban egyenlő távolságra van a középponttól. Ha egy ország területe ezt a szabályos alakot megközelíti, abból kettős hasznot húz. A legtávolabbi része is a hatalom középpontjától a legrövidebb távolságra van. Az ilyen terület arra van praedestinálva, hogy zárt, egységes politikai terület legyen.

Es ime! Magyarország ezer éven keresztül egységes volt. Ezt az egységet a politikai harcok, a legádázabb külső támadások csak fenyegetni, de megsemmisíteni nem tudták, felbomlásra nem vezették. Ha a veszedelem vihara szűnőben volt, visszaállott a régi egység. Egységesebb fajokból álló nagy nemzetek, a melyek története messzebb időkre nyúlik vissza, nem tudnak a multjukban oly egységes politikai viszonyokat felfutatni, mint mi. Hol keressük Magyarországot ezen centralisált politikai erejének okát? A geográfiai tényezőben.

Nem közömbös azonban, hogy a természet ezt az ovalis alakot milyen határokkal rakta meg. E tekintetben Magyarország Európának egyik legszerencsésebb országa. Nézzük a Kárpátokat, a mint Pozsonytól kezdődőleg végig húzódnak a ország határán és hatalmas kapcsolatot alkotnak a Dunától az Al-Dunáig. Ez a leghatalmasabb védő fal, a melyet csak a természet juttathat valamely országnak. Északról és keletről a Kárpátok sziklahátai védelmeznek bennünket s ezen oldalokról, habár hatalmas, de csak rövid ideig tartó támadásoknak voltunk kitéve. A Kárpát-láncolatot minduntalan áttörő völgyek lehetővé tették e támadásokat, de megkönnyítették nekünk is azt, hogy élénk közlekedést tartsunk fenn az északi nemzetekkel.

Délen széles nagy határokat találunk. A Duna, Dráva, Száva hatalmasan hömpölygő hullámai lehetővé tették nekünk, hogy hosszú ideig ellenállhattunk a beözönlő török hódító hatalmának. Magyarország tehát három oldalról van védve, de egy oldalról, a nyugat felől védve nincs. Valóban innen voltunk kitéve a gyakori és állandó támadásoknak. Északról, keletről és délről segített rajtunk a természet, de nyugatról nem; az innen jövő hatások tették leginkább próbára magának a nemzetnek erejét. De nyugat felől kaptuk a civilizációt is és erre felé ömlött ki az országnak fölösleges gazdagsága.

Elősegítette a nemzet önvédelmét és a nemzeti erő kifejtését az ország földjének az a sajátos alakulata, a mely a középpont felé tereli az összes erőket és tényezőket. Az ország közepét egy nagy termékeny síkság foglalja el: a folyók mind a középpont felé törnek, a a völgyek mind erre felé nyílnak. Ez a földrajzi tény a nemzet koncentráció erejének állandó rugója volt. Az országot, ezt a nagy egységes medenczét, azonban egy hegység kétfelé osztja. Erdélyről van szó, a melynek külön medenczéje van; de azért a Kárpátok övezte határon belől Magyarországgal mégis egy területet alkot. Innen származik Erdélynek történelmi individualitása és az a szerepe is, a melyet az anyaország történelmében játszott. Az erdélyi fejedelemség függetlensége és hatalma tetőpontján, a Bethlenek, Rákóczyak idejében sem tett kísérletet a magyar állameszmének köréből való kilépésre; sőt a magyar állam függetlenségének, egységének hatalmas szolgálatot tett.

Mélyreható hatása volt nemzetünk életére hazánk földjének alakulása, a természeti viszonyok nagy változatossága. A statisztika kimutatta, hogy az ország területének $\frac{1}{3}$ -a magas hegység, egy másik harmada dombvidék, a harmadik része síkság. A hegyeket végnélküli erdők és patakok teszik gazdaggá; a síkságot hatalmas folyók szelik át és teszik termékenynyé. A természeti viszonyok nagy változatossága mellett is nem szakgatott, hanem összefüggő egységes alakulásokat mutat. Ezek a körülmények megmentik nemzeti életünket az egyhangúságtól, élénk és küzdelmessé teszik azt, a nélkül, hogy a nagyobb erő kifejtésben gátolnák, sőt kedveznek annak. A földalakulatok eme nagy változatosságában és arányos eloszlásában van a nemzet gazdagságának forrása is. A földrajzi viszonyok lehetővé teszik hazánkban az őstermelés minden ágának nem kisszerű, hanem nagy arányokban való kifejtését. A gazdagság nemcsak anyagi, hanem szellemi tényező is, hatalomnak szülője. Ha és

a mikor a nemzet hatalmas volt, ezt a hatalmat a nemzet nemcsak önmagának, hanem a természet adományainak is köszönheti. A tatár vérünkben gázolt, a török 150 évig pusztított bennünket; nem tudtak tönkre tenni. A föld gazdagságát csak maga a természet teheti tönkre.

A magyar földnek leggazdagabb vidéke a nagy folyóktól dúsan öntözött alföld-vidék. Ezt a vidéket, a mely a természeti őserőnek kiapadhatatlan gazdagságával kínálkozik évről-évre, a magyar faj lakja. Az alföld mérhetetlen gazdaságában, évenként megújuló erejében van a biztosítéka a magyar faj hatalmának, hegemoniájának ebben az országban. A magyar embernek a földhöz való tapadása, szívós ragaszkodása a mi nemzeti erőnk.

Figyeljünk tehát a különböző kapcsolatokra. Nem szükséges, hogy a földrajzi népeleti viszonyok közötti összefüggés kitüntetésére folytassam a vizsgálódások sorát. Azok, a kik szeretik látni, hogy mily termékenyek az ily bűvárlatok, nagyon jól teszik, ha Buckle könyvének második fejezetét elolvassák arról a befolyásról, a melyet a természeti törvények a társaság szervezetére és az egyén jellemére gyakorolnak és abban a fejezetben, sok nyers kutatás és kevés nem igazolt, elsietett általánosítás közepette, sok értékes igazságot és sugalló értelmet találnak. Mr. Grove-nak a földrajzról írt jeles kis könyvében hasonló anyagot találunk. De szükséges arra ügyelnünk, hogy a természettani földrajz minden igazi földrajzi tanításnak alapja; hogy itt, mint más tárgyakban, nemcsak a részletek értékesek, hanem a kötelék is, mely azokat összetartja és hogy mindenféle csupa helyrajzi, — minden közigazgatási és kereskedelmi földrajz összekötve kell, hogy legyen az afféle dolgoknak ismeretével, milyenek talaj, éghajlat, alak, nagyság, földtan és természeti segédforrások. Geologiai ismeret különösen segít minket, hogy a természettani földrajzot értelmessé tegyük. Az a tanító, a ki jártas ebben a tárgyban és ugyanazon ország geologiai és rendes térképe közti összehasonlításból valódi hasznot tud húzni, alkalmas lesz megmondani például, hogy a mész vagy homokkő jelenlétét miként lehet megismerni a hegyek körrajzából.

A köteléknek egy más faja, a melyről már szó volt s a melylyel a földrajzi tényeket össze lehet kapcsolni, a történelmi társulás. Társítsuk tehát oly gyakran, a mint csak lehetséges, a helyek leírását az események emlékével, a melyek azokon történtek. Azt mondja Johnson: «Azt az embert nem lehet irigyelni, a kinek honszeretete nem nyer erőt Marathon síkjain vagy a kinek ajtatossága nem lesz forróbb Jona romjai közt» (Jona egy sziget Skótországbán kelta maradványokkal.) Az eszmetársulás a vidék alakulata és egy azo, történt nagy esemény között, nagy segítség mind a történelemre, mind a földrajzra való megemlékezésre. Senki sem olvashatja Livius tudósítását Hannibál átmeneteléről az Alpeseken, Macaulaytól Londonderry ostromát, Mr. Carlyle elbeszélését Nagy Frigyes Sziléziában való táborozásairól vagy Cromwel Dumbow melletti csatáját, a nélkül, hogy újra és újra be ne lássa a földrajz tanulásának és tudásának hasznát. Továbbá, ha az iskola szomszédságában van valamely oly hely vagy épület, a mely történelmi eseményekkel való eszmetársulat miatt híressé lett, a mennyire lehet-

séges, magyarázzuk meg azt a kapcsolatot és keltsünk érdeklődést az iránt.

Térképek. A térképekről, a melyek haszna oly szembetűnő, hogy nem szükölködnek ajánlatom nélkül, csak négy megjegyzést teszek: 1. Hogy azok a leíró leczkék közlése után hasznosabbak, mint megelőzőleg; 2. Hogy a tanítványok ne rajzolják mindig az egész térképet úgy a mint a könyvekben találják, hanem csak részeit — mondjuk Anglia déli partjait vagy Jorkshire megyét; ekkép a térképnek csak éppen azt a részét, a melyik szükséges annak a részszerinti leczkének megvilágosítására vagy megszilárdítására, a melyet előadtunk; az ily térkép gyakran nagyobb méretű, mint az atlaszban levő. 3. Hogy a természet-tani térkép, a mely csak a vizek folyását, a közsén helyzetét, a legelő túlnyomóságát vagy valamely kölcsönös tényt mutat, gyakran értékes. 4. Hogy sohasem jó bármiféle kiszinezést vagy ékesítést megengedni, míg a vázlat gondosan meg nem vizsgáltatott és helyesnek nem találtatott.

A szóval való leírásnak ereje. Továbbá a földrajzban ügyes tanítónak mivelní kell magában azt az erőt, hogy szóbelileg élénken és festőileg tudja leírni annak az országnak arczulatát és körrajzát, a melyet látott. Ezt az erőt csak részletekről való gondoskodással lehet megszerezni. Ilyen részletek például: a vidék lapos-e vagy hullámzatos, völgyei mélyek-e vagy sekélyek, megdőbültek-e vagy meredek oldalúak és lapos fenekűek? Tanyáik nagyok-e vagy kicsik, sövény vagy kőfalakkal vannak-e elkülönítve, egyes fák vannak-e körülöttük, vagy erdő darabok itt és ott? Van-e sok szétszórt ház, és miből vannak építve, téglából, fából vagy kőből? És milyenek a halmok: gerinczesek-e vagy hullámzó tetejűek, sima oldalúak vagy fésűfogszerűen rovátkoltak, tele vannak-e forásokkal, vagy szárazak, és milyen a geológiájuk? Jobban el tudom képzelni az zínészeket, midőn ismerem a színpadot, melyen szerepelnek.

A tanítás ezen fokán kiválólag szükséges, hogy a tanító elméje legyen nyitva a körülötte véghezmenő események előtt és igyekezzék hasznosítani azokat a leírásokat, a melyeket az újságok, az utazásokról és kalandokról szóló könyvek nyújtanak. Saját tapasztalatát is használja fel a tanító, hogy leczkéinek élénkséget adjon. Egy idegen országban való utazás után, összehívja osztályát, hogy leczkét tartson például a Rajnárról, Belgium vagy Északi Olaszország középkori városainak képe-ről, egy alpesi hegymászásról, az angol székesegyházakról. Képes lapokból való fotografiák és képek mind hasznosak a benyomások élénkké tételéhez.

Ne rettenjünk vissza attól, hogy mindez összefüggés nélküli és nem tudományos eljárás. Gondoljunk arra, hogy ez az egyedüli tárgy, a melyben legkevésbé vagyunk kötelesek az előre kiszabott sorrendet megtartani és a melyben vegyes leczkék, feltéve, hogy élénkek és érdekesek, teljesen törvény és czélszerűek. A czél az, hogy a tanulók érdeklődését növeljük a világ iránt, melyben élnek, ébresszük fel figyelő tehetségeiket és képesítsük őket, hogy ismerjék meg a látható világ rendjét, gazdagságát és szépségét. Ha nem így teszünk, a földrajz nagyon száraz tárggyá lesz, habár tanítványunk részrehajlatlan pontos-

sággal tudja is a két félgömbön levő minden nagy városnak népességét, szélességét és hosszúságát és a világ minden folyójának a nevét és hosszúságát. De nemsokára ez a sok adat nem lesz az övék, hanem a tankönyvé. Ne igyekezzünk mi az egész földrajzot megtanítani, teljesen megelégedhetünk a tárgy bármely részével, a melyet a tanulók igazán megtanultak. Mert az, a kit akár a véletlen, akár a mi különleges tanításmódunk rávezetett, hogy egy vagy két országot megvizsgáljon, értelmi képet nyerjen azok természeti tulajdonságairól és lássa, hogy azok a tulajdonságok miként hatnak a városok helyzetére, a termények, kereskedelem, foglalkozások és kormányzat természetére és még a lakások sajátosságaira és történelmére is: elméjében képleges példát bir a módra nézve, mely szerint a földrajzot tanulmányozni kell. És a mint későbbi életében az olvasás és tapasztalás arra készíti őt, hogy rendre-rendre más országok iránt is érdeklődjék, jobban fogja tudni, hogy miként nyerve értesülését és miként hasznosítsa.

Ámbár mindezek az okoskodások a szóbeli leczkék szükségességére utalnak, mindazonáltal távol vagyok attól, hogy azt mondjam, hogy elégedjünk meg azokkal a némileg határozatlan és vegyes benyomásokkal, a melyeket ilyen tanítás, ha egyedül arra támaszkodunk, maga után hagy. Tankönyveknek, katalógusoknak, tábláknak, statisztikai adatoknak és az emlékezet munkájának meg van a maguk értékük és ezekhez kell fordulni mindazoknak, a kik az effajta leczkéknak határozottságot kívánnak adni. De azokat a szóbeli tanítás után kell használni, nem megelőzőleg, vagy a helyett.

Foglaljuk össze a mondottakat. Láttuk magunk előtt a *leíró földrajzot*, a mely arra irányul, hogy a tanulókat segítse a természet jelenségeinek elképzelésében; a *kereskedelmi földrajzot*, a mely árucikkekkel, nagy városokkal, népességgel és terményekkel foglalkozik; és a *természettani földrajzot*, a mely azokat az igazságokat és általános törvényeket keresi, melyek a világ jelenségei alatt rejlenek. Az első a képzelődéshez szabja magát, és a legérdekesebb és legvonzóbb. A második az emlékezetre hivatkozik és legtöbb szolgálatot teszen az élet folyásában. Egyedül a harmadik fogadja el az értelem segítségét és ez okból a legértékesebb, mint a fejlesztő nevelés egy része, igazában véve ez a földrajz az egyedüli, a mely a tudomány rangját megérdemli. Mi a földrajznak ezt a három formáját elkülönítve tartjuk szem előtt és legyen gondunk rá, hogy mindenik az őt megillető figyelemben részesüljön és ne többen.

(Torda)

Varga Dénes,
polgári iskolai igazgató.

A Tanítóképző-Intézeti Tanárok Orsz. Egyesületének V. közgyűlése.¹

I. J e g y z ő k ö n y v.

Felvétellett a Tanítóképző Tanárok Országos Egyesülete V. közgyűlésének előértekezletén.

Jelen voltak: *Dr. Kovács* János alelnök elnöklete alatt: *Péterfy* Sándor elnök, *Sztankó* Béla főtitkár, *Nagy* László szerkesztő, *Komáromy* Lajos pénztáros, *Dezső* Lajos, *Faskó* Károly, *Léderer* Ábrahám, *György* Aladár, *Scherer* Sándor, *Somogyi* Géza, *Sziklás* Adolf, *Krausz* Sándor, *Csepreghy* Endre, *Erdődi* János, *Herchl* János, *Pálmay* Lenke, *Kiss* Mariska, *Peress* Sándor, *Belányi* Tivadar, *Bátori* Lajos, *Menich* Antal, *Szarka* Lajos, *Zoltay* Mátyás, *Pasnáry* Győző, *Ujvári* Mihály, *Horvay* Ede, *Beér* Ferencz, *Farkas* Sándor, utóbbi jegyző.

1. Elnök szívesen üdvözli a szép számmal egybegyült tagokat, a gyűlést megnyitja s felkéri *Sztankó* Béla főtitkárt, a közgyűlés tárgysorozatára vonatkozó előterjesztésének megtételése.

2. a) *Sztankó* Béla főtitkár, előterjeszti a választmánynak f. évi június hó 4-én tartott gyűlésében megállapított tárgysorozatát, mely szerint a közgyűlés sorrendje a következő volna: **Julius 4-én:** 1. Emlékbeszéd *Brassai* Sámuel felett dr. *Kiss* Árontól. 2. A tanítóképzés szervezete: a) felvétel; b) tanulmányi ügyek; c) tanári testület és igazgatás; d) fizetés- és nyugdíjügy. **Julius 5-én:** 1. Emlékbeszéd *Szalmáry* György felett *Péterfy* Sándortól. 2. Főtitkár és pénztáros jelentése. 3. Tisztviselő választás. 4. A tanítóképzők szervezete: a) fegyelmi ügyek; b) felügyelet; c) kongresszusi határozatok. 5. Indítványok. — Az előértekezlet a főtitkár előterjesztését változtatlanul elfogadja.

b) Előterjesztést tesz továbbá főtitkár a II. országos és egyetemes tanügyi kongresszusnak a tanítóképzés szervezetre, nevezetesen a *tanítóképző-intézetek felállítására és elhelyezésére, az elemi isk. tanítók és tanítónők képeztetésére s a képzőtanárok képzésére és képeztetésére* vonatkozó határozatairól. — Az előértekezlet a kongresszusnak idevonatkozó határozatait változtatlanul magáévá teszi s határozatképen kimondja, hogy ezek mint javaslatok a választmány által beigtatott formában terjesztessenek a közgyűlés elé.

c) Az egyesületbe való belépésre jelentkeztek: *Kiss* György, gyakorló-iskolai tanító (Debreczen), *Pálmay* Lenke tanítónőképző-intézeti tanítónő (Győr), *Kiss* Mariska tanítónőképző-intézeti tanítónő (Győr). Örvendetes tudomásul van.

d) A főtitkári, titkári és pénztárosi jelentéseket, az elnökség jóváhagyásával, a közgyűlésen megjelenő tagok közt leendő kiosztás céljából főtitkár kinyomatta; kívánatosnak találná, hogy ezen jelentések — az idő rövidségére való tekintetből — felolvasottaknak tekintetnének; felkéri ezért az előértekezlet tagjait, hogy e jelentésekből egy-egy

¹ A közgyűlés második napjának jegyzőkönyvét csak a jövő számban közölhetjük.

példányt magukhoz vennének, hogy az azokban foglaltakról már előzetesen is tudomást szerezhessenek. — Helyeslőleg vétetik tudomásul.

3. A választandó tisztviselők és választmányi tagok kijelölő bizottságába *Csepreghy* Endre elnöklete alatt a következő tagtársak kéretnek fel: *Péterfy* Sándor, *Bellányi* Tivadar, *Krausz* Sándor, *Sztankó* Béla.

4. Elnök jelenti, hogy a közgyűlésén indítvány fog tétetni az Egyesületnek a Tanítók Országos Bizottságába való belépésére. — Tudomásul van.

5. Elnök, a választmánynak f. évi június hó 4-én tartott gyűlésében hozott határozataihoz képest, felszólítja *Herchl* János tagtársat, a felekezeti tanárok nyugdíjügyében teendő indítványának előadására. — Nevezett tagtárs indítványát megtévén, az előértekezlet azt fontosnak találván, a közgyűlésen tárgyalandó indítványok sorába felveszi.

K. m. f.

Dr. Kovács Fános,
alelnök.

Farkas Sándor
titkár.

II. Jegyzőkönyv.

Felvétellett Budapesten, 1898. júl hó 4-én a Tanítóképző-Intézeti Tanárok Orsz. Egyesületének V. közgyűlésén.

Jelen volt *Péterfy* Sándor, majd *dr. Kovács* János elnöklete alatt a vall. és közokt. min. képviselőjében *dr. Axaméthy* Lajos min. tanácsos, továbbá: *dr. Radnai* Rezső, min. titkár, *Sebestyén* Gyula, *dr. Kiss* Áron, *László* Kasztnér Janka, *Hetényi* Kálmán, *Kruze* Ernő (M.-Sziget), *Dezső* Lajos (Sárospatak), *Erdődi* János (Kassa), *Gróó* Vilmos (Budapest), *Scherer* Sándor (Baja), *Csepreghy* Endre (Félegyháza), *Soós* Antal (Félegyháza), *Pálmay* Lenke (Győr), *Kiss* Mariska (Győr), *Molnár* Leontin (Budapest), *Rucsinszky* Lajos, *dr. Herrmann* Antal (Budapest), *Simkő* Endre (Sopron), *Herchl* János (Kassa), *Felméri* Albert (Kolozsvár), *Kovács* Sándor (Félegyháza), *Nagy* László, *Málnai* Mihály, *Bellányi* Tivadar (Pozsony), *Nagy* István (Losoncz), *Thaisz* Lajos (Losoncz), *Bátori* Lajos (Csurgó), *Krausz* Sándor (Temesvár), *Kovács* Béla (Kolozsvár), *Faskó* Károly, *Sztankó* Béla, *Sz. Nagy* József (Losoncz), *Zoltán* Mátyás, *Ujvári* Mihály (Sz.-Keresztur), *Belle* László (Sz.-Keresztur), *Menich* Antal (Pozsony), *Horvay* Ede, *Beér* Ferencz (Eperjes), *Farkas* Sándor, *Szarka* Lajos (Sz.-Keresztur), *Pasnáry* Győző (Kolozsvár), vendégekként *Kun* Henrik tanító (Gyulafehérvár), *Kranycel* István és *Szeke*res János pedagóg. hallgatók; *Hajós* Mihály a Budai Tanító-Egyesület megbízásából.

I. *Péterfy* Sándor elnök üdvözli az egybegyűlt tagokat. Megnyitó beszédében megemlékezik arról, hogy az egyesület most is abban a szellemben munkálkodik, a melyben megalakult. Halásan emlékezik meg a közoktatásügy akkori és mai vezérééről. Üdvözli *dr. Axaméthy* Lajost a kultuszminiszter képviselőjében.

II. *Dr. Axaméthy* Lajos, megköszöni a miniszter nevében az üdvözetet. Nagy örömmel konstatálja az egyesület munkásságát, kitartást,

erőt és sikert kíván neki, mint hazánk egyik legfontosabb tanügyi tesületének.

III. Péterfy Sándor elnök a közgyűlés jegyzőkönyvének vezetésére Kruze Ernőt és Bellosics Bálintot kéri fel, egyúttal felszólítja dr. Kiss Áront Brassai Sámuel életrajzának előadására. Felolvasó szeretettel rajzolta Brassai életét, kiemelve belőle azon momentumokat, melyek ped. tanúsága gyümölcsözteszethető, nevezetesen: hogyan tanult mint gyermek s hogyan tanított. Behatóan ismerteti módszerét, filozófiáját.

Péterfy Sándor elnök indítványára a közgyűlés jegyzőkönyvi köszönetet szavaz Dr. Kiss Áronnak tanulságos és szép felolvasásáért, azon kívül jegyzőkönyvében kifejezést ad a tanítóképzőtanárok Brassai Sámuel iránt érzett kegyeletének.

IV. A Szervezet tárgyalása előtt Péterfy Sándor az elnöki tisztelet dr. Kovács János alelnöknek adja át, mint a ki az előmunkálatokat is nagy buzgalommal vezette.

V. Dr. Kovács János elfoglalván az elnöki széket kijelenti első sorban, hogy a Szervezetre vonatkozólag Nagy László által gyűjtött adatok átkerültek a választmány retortóján. A munka eredménye a közgyűlési tárgyalás alapját képező szervezeti javaslat. Megjegyzi, hogy három fejezete, a mely t. i. vonatkozik a tanítóképző-intézetek felállítására és elhelyezésére, az elemi isk. tanítók és tanítónők képzésére, s a képzőtanárok képzésére és képzésére: a II. egyetemes tanügyi kongresszuson is tárgyalatott. A reájuk vonatkozó határozatokat a közgyűlés is változatlanul elfogadhatja, annyival is inkább, mivel a közgyűlés tagjai ugyanazok, kik a kongresszuson határoztak. A javaslatnak a választmány jóllehet tudja, hogy működése nem lehet kodifikatori, a könnyebb áttekinthetőségre való tekintettel törvényjavaslat formát adott. Kéri a közgyűlést, hogy szorosán a tárgyra nem vonatkozó megjegyzésekkel és stiláris módosításokkal ne nyújtsa a tárgyalást. (Helyeslés.) Felszólítja Somogyi Géza znióváraljai tanítóképző igazgatót a Szervezetnek a felvétele vonatkozó fejezete előadására.

A) Felvétel.

VI. Somogyi Géza előadását megtartja Dr. Kovács János elnök köszönetet mond az alapos, kimerítő előadásért. Indítványára a program által kívánt gyorsabb haladásra való tekintettel a közgyűlés elhatározza, hogy az előadói javaslatok bemutatására csak egy-egy negyedórát szán.

I. A «Felvétel» című fejezet 9. §-ához hozzászólt először Scherer Sándor. A kor maximumaként a 18. életévet ajánlja. A nőknél a 20. év indokolt lehet, de a férfiaknál nem. Ezzel a módosítással elfogadja a 9. §-t.

Erdődi János a korra nézve szintén a 17—18 évet ajánlja, s kívánja, hogy lehetőleg kellő előképzettségű növendékek vétessenek fel.

Dezső Lajos a 14. évet nem tartja elegendőnek. A választmány is bizonynyal azért állapodott meg benne, hogy alkalmazkodjék a középiskolához. Ő a 15. évi életkor leszállítását veszélyesnek tartja. Azt javasolja, hogy az elvégzett négy középiskolai osztály után a növendék

menjen valamelyik jelesebb tanító oldala mellé gyakorlatra. Azt tapasztalta, azok voltak legjobb növendékei, kiknek ilyes gyakorlatuk volt.

Indítványozza:

1. Mondja ki a közgyűlés, hogy a népoktatási törvényben a tanítóképzőbe való felvételre megállapított 15. évi életkor fentartását szükségesnek tartja;

2. hogy azon idő, mely a felvételi kor s az előkészületi iskola bevégezése közé esik, leghelyesebben valamely jeles néptanító mellett részint elméleti, részint gyakorlati előkészülettel tölthető el;

3. hogy a felvételi vizsgálat a férfi tanítóképzőkben és általában minden növendékre kiterjesztendő.

Belányi Tivadar úgy veszi észre, hogy egyoldalúlag indult a vita, a nőképzőkről nem esett szó. Kívánatosnak tartja, hogy az életkor a nőknél külön állapíttassék meg.

Nagy László felhívja a közgy. figyelmét arra, hogy az ő szervezeti tervezetében fel volt véve az is, hogy a tanítóképző egy-egy osztályába 25 növendéknél több ne vétessék fel. A választmány törülte, de ő a gyakorlati kiképzésre való tekintettel, újból ajánlja elfogadásra. A magyar nyelvből tartandó felv. vizsgálat ellen nem emel szót, de az összes tárgyakból való megvizsgálás az előkészítő iskola tanítóira sérelmes.

Indítványozza, hogy a 12. §-ba vétessék fel a következő szöveg: «A tanító- és tanítónőképző-intézetek egy-egy osztályába 25-nél több növendék nem vehető fel.»

Hetényi Kálmán a 14. évi életkort kevésnek tartja. Az e korban élő növendék nem elég érett, különösen a lélektani tanulmányokra. Hozzájárul Dezső javaslatához. A felvételi vizsgálatra vonatkozólag megjegyzi, szükséges, hogy a tanítóképző előkészítő iskolája befejezettet nyújtson. Ilyen esetben a felvételi vizsgálat sérelmes. Csak abban az esetben tartja kihagyhatónak, ha kimondatnék, hogy senki más fel nem vehető, csak a ki négy középisk. osztályt végzett.

Csepreghy Endre, maximalis kor gyanánt a 20. életévet ajánlja. A 14. év megtartását óhajtja; jó módszerrel a 14 éves gyermek is megérti a lélektant. Egyébként csatlakozik az előadó javaslatához.

Dr. Kovács János elnök jegyzőkönyvbe véteti, de szavazásra nem bocsátja Kovács Béla azon indítványát, hogy az elemi iskolába 7 éves korukban vétessenek fel a tanulók. Ez esetben a középiskola negyedik osztályát végzett növendék éppen 15 éves lenne.

A közgyűlés mellőzve Dezső Lajos indítványát, a 9. §-t elfogadja olyan értelemmel, hogy a maximális életkor fiútanítóképzőkben 18. év, a nőtanítóképzőknél 20. — Pótlólag felveszi a 12. §-ba a korra vonatkozó változtatással a Nagy László indítványozta szöveget: «A tanító- és tanítónőképző-intézetek egy-egy osztályába 30 növendéknél több nem vehető fel.»

8. Közgyűlés elfogadja *Péterfy* Sandornak a tárgyalás menetére vonatkozólag tett következő indítványát: A közgyűlés kimondja, hogy a Szervezet egyes pontjainak tárgyalásával a következő módon fog

eljárni. Az előadó pontonként olvassa a választmány javaslatát, az elnök minden egyes pontnál megkérdezi, elfogadja-e a közgyűlés, van-e különvélemény. Minden jegyzőkönyvbe vétessék, hogy így a nm. miniszter úr megtudja, mi a szóban forgó dolgot illetőleg a közgyűlésnek és egyeseknek a véleménye.

2. A felvételtől szóló fejezet 10. §-át a közgyűlés változatlanul elfogadta.

3. A 11. §. tárgyalása közben felszólal *Kovács Béla*: «a zenei hallás fogyatékosága» kifejezés törlését óhajtaná. Hasonló értelemben szól *Bátori Lajos* is, míg a §. változatlan elfogadását ajánlják *Csepreghy Endre* és *Nagy Iván*.

A közgyűlés a 11. §-t változatlanul elfogadja.

3. *Nagy László* és *Somogyi Géza* hozzászólása után a közgyűlés a 12. §-t a zárjelben levő kifejezés (az állami intézeteknél a főigazgató) kihagyásával és *Nagy Lászlónaklét* a számra (30) vonatkozó indítványával kiegészítve, elfogadja.

5. Változatlanul fogadta el a 13. §-t is.

Ezzel a felvételtől szóló fejezet letárgyaltatván, elnök az ülést 10 percre telfüggeszti.

B) *Tanulmányi ügyek.*

VII. Szünet után *Kovács János* dr. elnök az ülést újból megnyitja s felszólítja *Krausz Sándort* a «*Tanulmányi ügyek*» fejezetének előadására.

Krausz Sándor előadását megtartja. Legfontosabbnak tartja a 16. §-t, mely szerint a hazai összes tanító- és tanítónőképző-intézetek oktatási nyelve a magyar. Ezen §-nál ajánlja az «általában» szó kihagyását. Nem tartja helyesnek az anyanyelv irodalmának fölvetését. Hosszabb vitára adhat alkalmat a 15. §. A 18. §. nemzetiségi szempontból kívánatos. A gyakorló iskolára vonatkozó 19. §-sal, azt hiszi, eltalálta a választmány a többség óhaját. Ugyanennek a §-nak második bekezdését azonban törölné. A 20. és 21. §. régi óhaját foglal szóba. A 22. §-ra vonatkozólag az a kívánága, hogy a hittanból pontosan határozottassék meg a tanítandó anyag. A 23—30. §-ban foglaltak alapos megvitatása kívánatos. A választmány javaslatát általában a maga részéről a legmelegebben ajánlja.

1. A fejezet 14. §-ához hozzászól *Scherer Sándor*; a §. köv. kifejezését «*más iskoláktól függetlenek*» a következővel kívánna felcserélni «*és önállóan szervezendők.*»

Simkó Endre, a soproni ág. hitv. evang. tanítóképző-intézet tanárkarának megbízásából a köv. indítvány jegyzőkönyvbe vételét kéri: «A soproni ág. hitv. evang. tanítóképző-intézet tanári kara a «Tanítóképzés Szervezete» című javaslat tárgyalásánál az 1790—91-ik évi törvény 26. cikkelyének 5-ik pontjához, és az 1891—93-ik években tartott országos zsinat által alkotott s legfelsőbb szentesítést nyert törvények alapján szerzett jogokhoz ragaszkodik, ezek hatályát a javaslat egész terjedelmén át figyelembe kívánja vétetni.»

Közgyűlés Simkó Endre indítványának jegyzőkönyvbe vételét határozza s a 14. §-t a Scherer Sándor által ajánlott styláris módosítással elfogadja.

2. A 15. §-nál felszólal *Scherer Sándor*, a tantárgyakat szigorúbb logikai rendben kívánná felsorolni. A német nyelv után következzenek a mennyiségtan s csak azután a történelem, alkotmánytan és földrajz. A természettan után tenné a gazdaságtant, gazdasági gyakorlatokat. A testgyakorlat mellett a játékot megemlítendőnek tartja. A hit- és erkölcsstan helyett *vallástant* ajánl.

Nagy László és *Krausz Sándor* előadó a javaslat sorrendjének meghagyását ajánlja. *Péterfy Sándor* a hit- és erkölcsstan megnevezés helyes voltát magyarázza.

A közgyűlés a 15. §-t változatlanul elfogadja.

3. A 16. §-ból *Csepreghy Endre* a *Krausz Sándor* által kihagyásra ajánlott kifejezés (annak irodalmát) törlését nem óhajtja, mert a nemzetiségek érzékenységét illetné.

Herchl János elegendőnek tartaná, ha csupán a hittan anyanyelven való tanítása vétetnék fel.

Soós Antal az egész §-ból csak annyit kívánná megtartani: «a tanító- és tanítónőképző-intézetek oktatási nyelve a magyar», — egyebet semmit.

Nagy László megjegyzi, hogy ő is eredetileg a *Soós* által ajánlott alakban fogalmazta meg e §-t, a választmány csupán a türelem kedvéért bővítette ki a javaslatban levő módon. Az anyanyelv irodalmának törlését nem ellenzi.

Péterfy Sándor a §. szövegének változatlan megtartását ajánlja. A nem magyar anyanyelvű tanulóknak legyen alkalmuk megismerkedni anyanyelvük irodalmával, de természetesen e mellett a magyar nyelvet, irodalmat s történelmet kell velük alaposan s lelkesen megismertetni.

Krausz Sándor előadó újból ajánlja a §-nak általa javasolt alakját.

A közgyűlés az előadó által javasolt változtatásokkal (az «általában» szó és az «annak irodalmát» kifejezés törlésével) a 16. §-t is elfogadja.

4. Változatlanul elfogadta a közgyűlés a 17. és 18. §-t.

5. A 19. §-t *Scherer Sándor* ajánlatára a következő változtatással fogadta el: a gyakorló iskolának legalább két tanterme, két tanítója és «*ismétlő iskolája*» legyen.

6. A 20. §. szövegében *Simkó* a «vagy» szónak «és»-sel felcserélését ajánlja. *Scherer Sándor* a «mezei mintagazdasággal» kifejezés törlését óhajtja, *Csepreghy Endre* *Simkó* változtatását tartja helyesnek. *Nagy László*, *Scherer Sándor* és *Snasel Ferencz* felszólalása után

a közgyűlés a *Nagy László* által javasolt módosítással a következő szövegezéssel fogadta el a 20. §-t. «A tanító- és tanítónőképző-intézetek gazdasági gyakorlatok teljesíthetése végett kerti, *esetleg. a hol szükséges,* mezei mintagazdasággal, a kézimunka oktatása végett pedig műhelyyel szerelendők fel.»

7. A 21. §-t a közgyűlés változatlanul elfogadja.

8. A 22. §-t hasonlóképen, de előadó kérelmére jegyző-könyvbe véteti azon javaslatát, hogy a hit- és erkölcs tanításához részletes utasítások adassanak.

9. A 23., 24., 25. és 26. §-t a közgyűlés változatlanul elfogadja.

10. A 27. §-t *Scherer Sándor* indítványára a köv. styláris változtatással fogadja el: «A magántanulók, a tanári testület tagjait *megillető* vizsgálati díjat tartoznak fizetni.»

11. A 28., 29. és 30. §-t a közgyűlés változatlanul elfogadja.

Elnök köszönetet mond *Krausz Sándor* előadónak, a mai gyűlésre kitűzött többi tétel tárgyalását holnapra halasztja.

Hitelesítjük :

Miklós Gergely.
Nagy Sándor.

Jegyzette :

Bellosics Bálint.
Kruze Ernő.

A tanítóképzés ügye a tanítóegyesületekben.¹

— A hevesmegyei ált. tanítóegyesület közgyűlése. —

A hevesmegyei általános tanítóegyesület ez évi, Parádon, május hó 26-án tartott közgyűlésén, melyen az egyesület összes tagjai és *Scossa Dezső* kir. tanfelügyelő is részt vett, *Havas Pal* egyesületi elnök tartalmas megnyitó beszéde és *Király Károly* pásztoi polg. iskolai igazgató *Szathmáry György* miniszteri tanácsos, az egyesület dísztagja fölött mondott szép emlékbeszéde után, a tanítóképzés reformjának kérdését vette tárgyalás alá. Előbb *Mezei Fózsef*, hatvani állami elemi iskolai tanító olvasta fel erre vonatkozó értekezését, melynek alap gondolata az, hogy a magyar néptanító adósa a magyar népnek, mely adósságát csak úgy róhatja le, ha kitűnő mezőgazdává képezzük s viszont ő hasonlókká a nép fiait; ha megtanítja őket jó gazdalkodásra, a föld helyes kihasználására, a komlótermelésre s más jövedelmező mezőgazdasági ágak művelésére. Ugyanez okból kívánja a tanítóképzőnek még egy évfolyammal való kibővítését. További kívánsága az, hogy a tanítóképzőben a felvételi vizsgálat eltöröltessék s a jelentkezőktől a középiskola negyedik osztályának sikeres elvégzését s az erről szóló bizonyítvány előmutatását követeljék meg. A képzőben a tananyag a latin s a görög nyelvek kivételével az anyag ugyanaz s ugyanoly terjedelmű legyen, mint a középiskola felső osztályaiban, hogy így az egyetemi képzés nyitva lehessen a tanítók előtt, kik középiskolai tanárokká is lehessenek. Végül kívánja a tanítóképzés államosítását. Majd *Tóth Kálmán*, gyöngyösi állami elemi iskolai igazgató olvasta fel az értekezés szellemében írt és a nagymélt. miniszter úrhoz felterjesztendő memorandumát, melyben új elemet csak azon két kívánság képvisel, hogy a tanítóképző intézetek a hittan módszerének tanítására nagyobb gondot

¹ Közlése helyszűke miatt késett.

fordítsanak s a kezdő tanító ne kaphasson azonnal vidéken önálló vezetésre osztatlan iskolát, hanem előbb városi, nagyobb tantestületekkel bíró iskoláknál, az igazgató utasításai szerinti tanítással, a tantestületek tanácskozásaiban való részvétellel s irodai segédkezéssel szerezzon magának gyakorlatot az állam segélyezésével, a mit végzett munkájáért úgyis megérdemel.

Az *elnök* felhívja az egyesület tagjait, hogy a felolvasott két munkához szóljanak hozzá s különösen fejezzék ki, vajjon az értekezést s a felíratot elfogadják-e vagy sem?

Marmula Fános: Tisztelt közgyűlés! Mezey József s különösen Tóth Kálmán úr szép felolvasása után nekem alig volna ez alapon mondani valóm, az általános közhangulat pedig olyan, hogy az én vallott elveim éppen nem találkoznak a tulnyomó többség helyeslésével s annál kevésbé lehet reményük a közeli megvalósulásukhoz. Mégis, nehogy azok most is nemlétezőknek tekintessenek, szükségesnek tartom őket itt is hangoztatni, bár minden ellenindítvány vagy módosítás beterjesztése nélkül, annál is inkább, mert hiszem, hogy csakhamar eljön az idő, midőn mindnyájunknak ez lesz óhajtasunk.

Mióta a tanítóképzés kérdésének tanulmányozásával foglalkozom, abban folytonosan egy, a gordiusihoz hasonló csomót látok, mely a tanítóképzés teljes kifejlődését állandóan akadályozza, s melyet csak szétvágni lehet, de megoldani nem. E csomó az általános és szakműveltség összezavarása. Köztudomású dolog, hogy a tanítónak, hogy hívatásának magaslatára emelkedhessék, kétféle műveltségre van szüksége, t. i. általános műveltségre, melylyel a társadalomban érvényesül és a melyet terjeszteni van hívatva és szakműveltségre, melynek segítségével e hívatásának megfelelehet. Az általános műveltség azon ismeretek bírást foglalja magában, melyek az általános műveltség kellékeinek általában tartatnak, s melyek alapjának kitűnő megvetésével a gimnázium és reáliskola, szóval a középiskolák foglalkoznak. A szakműveltséget azon ismeretek teszik, melyek a tanítót hívatásának belöltésére különösen is képesítik, vagy abban jelentékeny segítségére vannak. Ilyenek: az emberi művelődés története, a nevelés és tanítás története, a philosophia, anthropologia, psychologia, logika, ethika, aesthetika s ezek alkalmazása a nevelésben, tehát a pedagogia, a tanítási módszertan minden tárgyra vonatkozólag, a tanítási gyakorlat megszerzése, a nép-oktatási s az ezekkel összefüggő törvények és rendeletek ismerete, a tanügyi közigazgatás, a külföldi iskolaügy vázlatos ismerete stb., továbbá azon ismeretek, melyek a tanítót az egészségtan, ének és zene, valamint a mezőgazdaság terén elfogadható tanácsok és tanítás megadására képesítik. Már ezen futólagos elsorolás is mutatja, hogy a két műveltség egymástól lényegesen különbözik s az utóbb említett csak a² elsőre építhető. S mégis mi történik? Mindkettőt beleszorítjuk a mindenből valamit, az egészből semmit elv szerint haladni kényszerített négy, olykor három évfolyamú képzőintézetbe, mely onnan veszi növendékeit, a hol találja. Olyan ez, tisztelt közgyűlés, mintha a gyermek meglátja odahaza apja csizmáját s mindkét lábát beleszorítván az egyikbe, próbálni akarja, hogy ő milyen helyesen is tudna járni. A képzőnek volta-

képen az volna a feladata, hogy az általános műveltség jelzett alapjaival már bíró növendékeinek megadja a tulajdonképeni szakképzettséget s az általános műveltséget, a mennyiben annak szüksége fenforogna, az egyes tárgyak módszerének kapcsán csak kiegészítené.

Erről szólva, engedjék meg, hogy magának a javaslatnak egyik másik részére is megtehessem igénytelen megjegyzéseimet. A javaslat legfontosabb kérdésére, a gazdasági kérdésre nézve kijelentem, hogy örömmel s élénk rokonszenvvel kísérem mindazon mozgalmakat, melyek a népoktatás keretén belül a nép anyagi jólétének emelését s foglalkozásához mért szakszerű képzését czélozzák s épen azért hangsúlyoztam a tanító-szakképzés közt a gazdasági ismereteket is. De nem szabad elfelednünk, hogy az *elemi* iskola ezeket csak támogathatja, de nem vezérelheti; nem irányozhatja s különösen a termelés vagy produktió egyik ágának sem állhat kizárólagos szolgálatába. Hisz akkor minden lesz, csak nem az, a minek lennie kell. Most a földművelés van válságban s mi meghúzzuk a vészharangot, kiáltván: Jer, tanító, kaszálj, kapálj, forgasd a földet s a haza fényre derül! És jön az idő, a mikor csakugyan derül, a mezőgazdaság kitünően megy, (ha büszkék akarunk lenni rámondhatjuk: mi tettük azzá,) de elmarad az ipar, vagy annak egyik ága, pl. a csizmadia mesterség. Akkor, ha következetesek akarunk maradni önmagunkhoz, kimondván az Á-t, ki kell mondani a B-t is: Jer, tanító, fogd a kaptafát, mert veszélyben az ipar. Azt elismerem, hogy édes hazánk főképp földművelő állam, de ez mitsem változtathat a dolgon. Maradjon a tanító, nevelje a nép fiait, oktassa a népet, vezesse szellemét hazafias és vallásos irányban, adjon szakbavágó tanácsot, a hol lehet, de minden ne akarjon lenni, minden csak a jó Isten lehet.

A felvételi vizsgálat eltörlését azonban örömmel üdvözlöm. A képzőintézeti tanár urak a megmondható, mily kinszenvedéseket állnak ki, míg a nyert elemekből az első évben egyöntetűen haladni képes osztályt alakíthatnak. Midőn tehát e kérdéssel foglalkozunk, a fogyatékos felvételi vizsgálat fentartásához hozzá nem járulhatnánk, mert ezzel a képzőintézet rövid idejéből egy esztendő elvennénk, a tanárt keserves keresztjének tovább viselésére, a növendékek egy részét, a jobb előképzettségűeket egy évi tétlenségre, szorgalmának elfásítására, tudománya tulbecsülésére, a másikat, a fogyatékosabb előképzettségűt, erejét meghaladó munkára kényszerítenénk.

A javaslatról általános véleményem, hogy az a jelen alakjában nagyon hiányos s a tanítóképzés sokágú ügyét fel nem karolja, meg neg nem oldja. Csak egyet említek meg, a tanítóképző-intézeti tanárképzés ügyét, a mely ügy a javaslat szerint mintha nem is léteznék. Épen azért, mert ennyire hiányos az előttünk fekvő javaslat, engedjék meg, hogy tárgyalásunk módjára egy megjegyzést tegyek.

Mi ebben az egyesületben fontosnak tartjuk a tanítóképzés ügyét; kitűzzük tárgyalásra. Tanácskozunk róla, el is fogadunk valamelyes javaslatot s emlékiratba öntve véleményünket, felküldjük a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. Igen ám, de rajtunk kívül van még 290 egyesület.

Az mind foglalkozik az ügygyel, más-más alapon kidolgozva javaslatait s ugyancsak elküldi a miniszter úrnak. És még mi haragszunk, zsörtölődünk, hogy mi a ménkőnek határozunk, tanácskozunk, ha azt senki számba nem veszi! Kérdem, minek volt a lelkesedés, az erőlködés s minek a zúgolódás. És minek az erők lekötése. Egyedüli haszna az, hogy itt felköltötte az érdeklődést és semmi egyéb, hisz még csak a tanítóság tagadhatatlan többségének véleménye sem volt kipuhatható.

Ezzel nem azt mondtam, hogy ne foglalkozzunk a kérdéssel. Épen nem. Azt akarom csak bizonyítani, mily szükséges az egyetértés, a közös tanácskozási alap megteremtése.

Akkor aztán lehet mellette vagy ellene vitatkozni, vele általánosan vagy részben ellentétes állást elfoglalni, hisz a vita tüze tisztítja az eszméket, de egységes alap mellett azokat szét nem forgácsolja, hanem azokat a kiinduló pont köré csoportosítja, áttekinthetővé teszi, az ellentéteket megvilágítja, kitészővé teszi a többség és kisebbség vagy kisebbségek véleményét s mivel a többség nem okvetetlenül helyesség is, illetékes helyen kellő, meggondolt választást enged.

A míg a körülményeimből folyó gátló akadályok útját nem állották, folytonos figyelemmel kísértem a tanítóképzés fejlesztésére irányuló mozgalmakat s *legjobb ilyen kiinduló pontnak, közös alapnak a tanítóképző-intézeti tanárok országos egyesületének javaslatát találtam*, melyet az egyes tanári testületek véleményei alapján Nagy László budapesti tanítóképző-tanár állított össze s ugyancsak a testületek és a II. orsz. és egyet. tanügyi kongresszus tárgyalásai után újból is átdolgozott. Ugyan ezen javaslatok sem elégitenek ki teljesen, mert a tanítóképzőt szorosan vett szakiskolává ezek sem akarják tenni, de a multhoz képest határozott javulást mutatnak s azért én azokat általános tárgyalás alapjául elfogadom, mert ezen komoly munkálatokból is látom, hogy az én eddig vallott és ezután is híven megtartandó eszmémnek épen nem lehet reményük közeli megvalósításra s *óhajtanám, hogy az összes tanítóegyesületek ezt vennék tárgyalásaik alapjául s tárgyalásaik eredményét közölnék a nevezett egyesület választmányával*. Ezen eredmények számbavételével a javaslat újból átdolgozhatnék s átdolgozása után mindazon egyesületek, melyek óhajai benne nem érvényesültek, azokat külön vélemény alakjában felterjesztenék a miniszter úrhoz, a hová azt a nevezett egyesület is emlékirat alakjában fel fogja terjeszteni. Így meg volna adva a lehetősége annak, hogy a munkálat egyöntetűsége s majdan sikere is biztosíttassék.

Lerner Vilmos a következő indítványt, illetve módosítást nyújtja be:

1. a gazdasági oktatást szaktanár végezze;
2. a tanító a gyakorlatot a képző-intézet gyakorló-iskolájában szerezzék meg s ne a városi iskolában;
3. a hittan módszerének tanítása, mint kívánság, a feliratból mellőzendő.

Scossa Dezső kir. tanfelügyelő szerint a javaslatnak olyan pontja van, a melyet a felszólalók egyike sem vett észre s ez a nemzeti elem

bevonása a képzésbe a tanítóképesítés államosítása által. Ez még a Nagy László-féle javaslatban sincs benne.¹

Ez pedig nagyon fontos reform, a melynek keresztülvitele által előmozdítanak a tanítóképesítés egységesítését és hazafiasabb irányát. Azon ne aggódjék Marmula, hogy a tárgyalás sokféleségében eltévednénk. Ki tudja a közoktatási tanács választani mindenik javaslatból a legjobbbat.

A közgyűlés a feliratot a Lerner javaslatainak második pontjával elfogadta.

Mint hogy nekem az ügyrend értelmében a közgyűlésen nem lehetett másodsorú felszólalnom, legyen szabad e közlönyben megjegyznem, hogy a tanítóképesítés államosítását ma már nem szükséges annyira kiemelni. Eléggé hangsúlyoztatott az a II. országos és egyetemes tanügyi kongresszuson, a képviselőház tárgyalásain s a tanügyi és a napilapokban. Sőt a felekezetek sem írtóznak olyan nagyon tőle; ők is elfogadják azon feltétellel, hogy az országos vizsgáló-bizottságban az államiakon kívül felekezeti szakemberek is foglaljanak helyet. Szükségesnek tartom kijelenteni, hogy magam is híve vagyok a tanítók országos bizottságok előtt való képesítésének oly módon, hogy a jelöltek a képző elvégzése után vizsgálatot tegyenek s 1—2 évi segéd-tanítói gyakorlat után pedig pedagógiai szakvizsgálatot álljanak ki valamely országos bizottság előtt. Én sem tartom megengedhetőnek egy rendezett államban, hogy pásztorbottal képesítsenek tanítókat. Hogy ez a Nagy László-féle javaslatokban nincs meg, az a legkisebb baj. Hiszen azért fogjuk tárgyalni, hogy ha jónak látjuk, bele vegyük azokat.

Marmula János.

Imre Lőrincz.

Az 1897/98-ik tanévvel fejezte be Imre Lőrincz kir. tanácsos tanítói működésének 50. esztendejét.

Nem tudom, más is úgy van-e vele, de én, ha 50 éves munkásságról hallok vagy olvasok, önkénytelenül fölsóhajtok. Elvonul előttem az 50 éves küzdelem attól az időtől kezdve, mikor a tanítóképzőt elhagyó ifjú boldog örömmel, tettvágygyal, önbizalommal s a biztos siker reményével lép a küzdelem porondjára, alig várva a pillanatot, hogy megkezdhesse munkálkodását a legnemesebb, a legmagasztosabb pályán.

A munka megkezdődik. S az ifjú tapasztalja, hogy pályája magasztossága mellett egyuttal a legrögösebb is. Alig hárítja el utjából az egyik akadályt, másik, nagyobb állítja meg előrehaladásában. Küzd, dolgozik teljes erejéből, nem vár elismerést, nem remél jutalmat, de fárad, mert szereti pályáját, azt a háladatlan kedvest, mely a szeretetért keserőségekkel fizet. Magára vethet aztán a háladatlan, ha az a hév, az a lelkesedés, melylyel munkához fogtunk, lassan-lassan el-

¹ Benne van.

hagyogat minket s mihelyt megélhetünk nélküle, elhagyjuk. Egy kissé sajnáljuk, de visszagondolva a szenvedésünkre, talán — nehezemre esik kimondanom — örülünk is, hogy többé nem hiteget.

Igy van ez legtöbbször, de nem úgy Imre Lőrincznél. Őt látva, azt hiszem, hogy szeretete pályája iránt a kezdetnél óriási lehetett, hogy az még most is tart. De nem úgy van. A mióta ismerem, tapasztalom, hogy az ő lelkesedése nem hogy alábbhagyna, de évről-évre fokozódik.

Szinte hihetetlen nekünk, hogy a mi kedves erőteljes, egészséges, vidám nagyságos urunk már 50 éve «kapál az Úr kertjében». Bizony nem látszik rajta sem testi, sem lelki fáradtság. Oly buzgalommal végzi munkáját most is, mintha évről-évre meg akarná koronázni eddigi tetteit s mintha attól tartana, hogy e nélkül előbbi munkája mit sem érne.

A csapásokat, keserűségeket, melyek lépten-nyomon érték, úgy veszi, mintha kedvese az ő lángbuzgalmát keveselné s ezekkel akarja őt maga iránt még nagyobb szeretetre kényszeríteni. Innen van az, hogy buzgalma napról-napra nagyobb s azért oly igen nagy, mert neki a csapásból oly bőven jutott ki, mint minden ezredik embernek sem. Ha valakiről, úgy Imre Lőrinczről mondhatjuk, hogy megedzve került ki a sors pörölye alól.

Munkája nem szorítkozott egy térre. Volt tanító, gimnáziumi tanár, tanítóképző-intézeti igazgató, Abauj-Torna-, Borsod- és Szepesmegyék kir. tanfelügyelője, jelenleg, mint nyugalmazott tanfelügyelő tanít a a tanító- és tanítónőképzőben. Az ötven évből alig egynehányat töltött egyebütt, a többit mind Kassán. Kassán alig is van ember, ki tanítványa nem lett volna, olyan pedig egyáltalában nincs, a ki ne ismerné és nem szeretné.

Kassára a Bach-korszak idején nevezték ki a német nyelv tanárává. Ez a tanítás mintaul szolgálhat a nem magyar ajkú vidéken működő tanítóknak. Így jellemzi ezt egy abból az időből való tanítványa: «Németül beszéltünk szegény magyar hazánkról». Az ő lelkében élt a hit és remény, hogy a gyászos jelenre szebb jövő fog következni s ezt a reményt táplálta a vezetésére bízott ifjakban is.

A gimnáziumtól a kath. tanítóképzőhöz került igazgatónak. Ez volt vágyainak netovábbja. Hazafias tanítókat képezni; dolgozni azzal a boldogító tudattal, hogy az a hazaszeretet, melyet egy kisdud csoport ifjában lángra gyulusztunk, az ifjakkal széjjelmege az ország minden részébe s ezeket hódít meg a szent czélnak: a haza javát munkálni; ez a foglalkozás felelt meg Imre Lőrincz óhajának s e téren csakugyan elemében volt. Lelkes hazafit, nagy tudományú tanárt, hivatásáért rajongó tanítót bírtak benne tanítványai példa gyanánt, de egyuttal gyámolítót, tanácsadót s őket saját fiaiként szerető atyát is. Fáradozásainak meg is van az eredménye, mert hiszen tanítványai közül sokan manapság országghírű pedagógusok.

De nemcsak tanítványai szeretetét tudta megnyerni Imre Lőrincz. Kedvességével, szerénységével, magas műveltségével lebilincselte mindenkit, a kit szerencsés sorsa közelébe hozott. Ezen nemes tulajdonságának

legkivált tanfelügyelősködése alatt vette hasznát nemcsak ő, — vagy talán ő a legkevésbé, — hanem hasznát vette a magyar tanügy. Akkoriban volt ő tanfelügyelő, a mikor a tanügynek mentől kevesebb barátja s mentől több ellensége volt. Az ellenségből barátot csinálniok kellett a tanítóknak, különösen a tanfelügyelőknak. Ezt a feladatot bámulatos sikerrel oldotta meg Imre Lőrincz. Az ő kérésének nem tudott senki ellenállani s így napról-napra szaporodott a tanügybarátok száma.

Megyéje tanítói kedvvel dolgoztak, hogyne, mikor ily kiváló munkás volt vezetőjük.

A merre csak járt s a kivel csak érintkezett Imre Lőrincz, mindenhol és mindenki tisztelettel s szeretettel adózott neki.

Ennek az általános szeretetnek volt tanúbizonysága az a két ünnepély, melyet tiszteletére tanítványai és barátai az 50 éves évforduló alkalmából rendeztek Kassán.

Az első ünnepély a róm. kath. tanítóképző nagytermében folyt le. Azon az ifjúság ünepelte szeretett tanárát dallal, szónoklattal s tiszteletük és szeretetük jeléül emlékalbumot nyújtottak át neki. A jelen voltak meghatottságát leírni nem vagyok képes, csak elmondom mi s hogyan történt; a többit tessék elképzelni. Az ének és üdvözlő beszéd elhangoztával az ünnepelelt válasza következett. Elmondja küzdelmeit, melyeket az ifjaknak folytatniok kell, elkesereg multján, mely az ifjaknak előrelátható jövőjük, majd a legmelegebb szeretettel szól pályájáról s buzdítja az ifjakat kitartó munkára, végül imára kulcsolt kezekkel mond hálát a Mindenhatónak azon kegyelemért, hogy megengedte neki, hogy még most is szolgálhatja hazája tanügyét. Köny rezgett mindnyájunk szemében s vele keseregtünk, vele lelkesedtünk és vele imádoztunk.

Ennek az ünnepélynek folytatása volt az aznap este a Lajosforrásnál rendezett vacsora. Minden különösebb meghívás nélkül összeverődöttünk vagy ötvenen, magunkkal vittük kedves nagyságos urunkat s a legfesztelenebbül, családias kedélyességgel töltöttük el az időt késő hajnalig.

A másik ünnepélyt Kassa város polgársága rendezte a Schalkházszálló disztermében. Ezen 3 volt tanítványa s hivatalbeli utódja u. i. Zagróczy Gyula kir. tanácsos tanfelügyelő, Erdődi János tanítóképzőintézeti igazgató és Sudy K. János elemi iskolai igazgató üdvözölte szeretett mesterét. A dalegyesületet 3 énekszámval vett részt az ünnepélyen. Az nap este 200 terítékű bankett volt, melyen egymást érte a sok szívből fakadó s az ünnepelelt éltető tósz.

Kedves hazám, sok Imre Lőrinczet adjon neked az Isten!

Egy megjegyzést még nem mulaszthatok el. Bármily nagy örömmel ünnepeleltünk is, csak fokozta volna azt, ha miniszterünk, a ki tudvalevőleg nem szükmarkúskodik az elismerés nyilvánításában, ezt a kiváló tanférfiút s páratlan munkásságát kellő figyelemre méltatta volna.

NÉPOKTATÁS.

A tanítók egyesületi életének fejlesztése.¹

A tanítóegyesületek működésének fontossága.

Tisztelt Országos Bizottság! A tanítóegyesületek működése állami szempontból igen fontos. A tanítóegyesületek hivatása ugyanis előmozdítani azt, hogy a tanítók működését egységes szellem hassa át. Ha az összes tanítók egyirányú működése biztosítva van, úgy megszűnik utópia lenni a magyar állam népeit egybe forrasztó egységes nemzeti műveltség. Oda kell hatnunk az egyesületi élet fejlesztése által, hogy ez országban minden tanító a magyar nemzeti műveltség szolgálatába szegődjék, annak apostolává avattassék. Ebben a tekintetben a tanítóegyesületek nagyon sokat tehetnek: működésök legalább is oly fontos, mint a tanfelügyelőké, mert az egyes tanító a maga sikeres működéséhez feltétlenül szükséges lelki erőket, a lelkesültséget inkább meríti a közszellemből, mint a hivatalos hatalom ösztönzéséből.

Hogy mennyire bízható meg jelenleg a tanítóegyesületek működése nemzeti szempontból, annak megvilágítására szolgáljon az az adat, hogy 291 tanítóegyesületünk közül tisztán magyar nyelvű 254, vagyis az egésznek 87⁰/₁₀-a.² Ezt az adatot nem mondhatjuk öröndetesnek. Szomorú, hogy még mindig van 37 tanítóegyesületünk, köztük hivatalos is, a mely nem magyar nyelven tanácskozik s vezeti ügyeit. Ez a körülmény, a mely a tanítói társadalomra árnyékot vet, a mi jóhírnévünk s főleg nemzetünk érdekében nem maradhat így. *A tanítóknak társadalmilag úgy kell szervezkedniök, hogy Magyarországon ne legyen egy tanítóegyesület sem, a melynek szelleme és nyelve nem magyar.* Annak a nem kis horderejű és sokfelé való elágazásánál fogva nem könnyű kérdésnek, hogy miként reformáltassék a tanítói egyesületi élet, vezérgondolata nem lehet más, csak az, *hogy a tanítói egyesületek egységes nemzeti irányú munkásságukat szabadon fejthessék ki.* Ekkörül a fő eszme körül csoportosulnak a többiek. Lássuk: miként?

A tanítóegyesületek függetlensége.

Tisztelt Országos Bizottság! Hogy a tanítóegyesületek akadály nélkül fejthessék ki hazafias irányban működésüket, első sorban, minden külső hatalomtól függetlenekké kell őket tenniünk.

De hát függetlenek-e most tanítóegyesületeink?

Nem.

¹ A Magyarországi Tanítók Országos Bizottságának aug. 20-diki közgyűlésén tartott szabad előadás.

² Ezek az adatok, valamint az ezután következők Peres Sándornak «A magyarországi tanítóegyesületek története» című művéből vannak véve.

Habár a beavatottakat ez a tagadó válaszom egyáltalában nem lepheti meg, kötelességemnek tartom mégis indokolni.

Tanítóegyesületeink általában kétfélék: általánosak és felekezeti jellegűek. Csak igen kevés u. n. szabad-egyesületünk van.

Az általános vagyis hivatalos egyesületek jobban függenek a kormánytól, mintsem kellene. Ez egyesületek általános szervezetét és működését a népoktatási törvény 147. §-a határozza meg. E törvény értelmében a miniszterek részletesen szabályozták az egyesületek szervezetét és működését, s mindenkor fentartották jogukat, hogy működésükre a tanfelügyelők által többnyire korlátozólag befolyást gyakoroljanak. Ez egyesületek nem maguk készítették el alapszabályaikat, hanem Pauler miniszter szabta meg az 1872-ben kiadott rendeletében működésük célját, a megalakulások módzatait, a tagok jogait, kötelességeit, egyszóval az egyesületek kész alapszabályokat és szigorú tanfelügyelői ellenőrzést is kaptak. Trefort alatt 1881-ben szintén kaptunk felülről alapszabályokat és intézkedéseket, a melyek az egyesületek tevékenységét szigorú korlátok között tartani iparkodtak. Az egyesületi életbe felülről való beavatkozás utolsó ténye dr. Wlassics Gyulának a f. é. márczius 24-én kiadott rendelete, a mely ismét oly jogokat ad a hivatalos ellenőrző hatalomnak, a tanfelügyelőknek, az egyesületekkel szemben, a mely azok tevékenységének szabadságával nem fér össze. Már ezekből az általánosságban mozgó adatokból is kitűnik, hogy a hivatalos tanítóegyesületeknek nincs meg az tulajdonsága, hogy a tagok *önkéntes* egyesüléséből, tömörüléséből származnának; ez egyesületek alapszabályaikat felülről kapják és hivatalos ellenőrzés mellett működnek. Merem állítani, hogy habár ez egyesületek a multban fontos hivatást teljesítettek, ma már nem felelnek meg a tanítók fejlettebb értelmi és társadalmi színvonalának.

A felekezeti jellegű tanítóegyesületekről, tisztelet a kivételeknek, szintén nem lehet elmondani, hogy függetlenek, külső befolyásoktól mentesek volnának. Erre vall keletkezésök is. Igaz ugyan, hogy a protestans tanítóegyesületek nagyobb része (53) és kevés róm. katólikus egyesület (6) még 1868. előtt, többnyire az egyházi hatóságok és a kormányhatalom ellenére jöttek létre; de az újabbak, különösen a 80-as évek róm. kath. gör. kath. és gör. kel. tanítóegyesületeit éppen az egyházi hatóságok sürgetése költötte életre. Ismeretes ez utóbbi egyesületekről, hogy szervezetüket és működésüket az egyházi hatóságok szabják meg. Védnökük a püspök, elnökük szintén egyházi férfiú, többnyire az esperes, a kinek befolyásán keveset változtat az, hogy mellette néhol világi elnök is szerepel. Ez egyesületeknek szabad ugyan tisztviselőket választaniok, de azokat az egyházi elnök vagy hatóság erősíti meg; gyűléseiken az az ügy tárgyalható, a melyet az illető egyházi elnök vagy hatóság (püspök) megenged s az a határozatuk válik érvényessé, a melyet az egyházi hatóság jóváhagy. Ennek a szellemnek felelnek meg a róm. kath. tanítók országos bizottságának alapszabályai is, a melyek most voltak tárgyalás alatt. Ilyen körülmények között ezen egyesületekben még annyi szabadságról sem lehet beszélni, mint a hivatalos tanítótestületekben.

Leginkább föntartották a tanítók társadalmi függetlenségét az u. n. *szabad egyesületek*. Sajnos, ilyen mindössze 3—4 volt az újabb időkig. De a tanítósnak ezen egyesületekbe tömörült csapataiban nyilatkozott meg leginkább a tanítók társadalmi ereje, testületi szelleme; ez egyesületek fejtették ki a legélénkebb és legsikeresebb agitációt a tanítóság érdekében. Csak egy példát említek, a Budapesti Népevelők Egyesületét, a mely több mint két évtizeden át volt öre a tanítók társadalmi függetlenségének, bátor harczosa a tanítók anyagi és erkölcsi érdekeiknek; ez egyesület rendezte az egyetemes tanítógyűléseket, a melyek a tanítóság összes gyűlései közül leginkább tekinthetők a tanítóság közérzete, közfelfogása, közszelleme megnyilatkozásainak.

Mi ezekből a tanúság? *Az, hogy Magyarországon csakis a szabad tanítóegyesületeknek van jövője, olyanoknak, a melyekben részt vesznek a tanítók felekezeti és nemzetiségi különbség nélkül, működjenek bármily jellegű iskolákban.* Meg vagyok győződve, hogy a tanítósnak anyagi és erkölcsi megerősödése, meggyarapodott értelmiségének, önerejének érzése, korlátokat nem tűrő egyetemes nemzeti öntudata lassanként oda fogja fejleszteni a viszonyokat, hogy az országban mindenütt ilyen tanítóegyesületek fognak lenni. Fognak keletkezni akár szabadon, akár úgy, hogy a régi egyesületek átalakulnak ilyenekké.

Nézetem szerint csakis a szabad tanítóegyesület az igazi egyesület, a melyben a tagok nem külső erők kényszerítésére, hanem jószántukból szövetkeznek. Szövetkeznek, mert érzik a tömörülés szükségét; érzik, hogy azon közügyet, a melyet képviselnek és a saját érdekeiket együttesen jobban meg tudják védelmezni, előmozdítani mindenféle külső behatással, mindenféle hatalommal szemben, mint egyenként.

De meg csakis a szabad egyesületektől várhatjuk a mai bomlott viszonyok megszűntét, s azon sóvárogva várt állapot bekövetkezését, hogy a tanítóság nem lesz oldott kéve többé, hogy nem fog fentartó hatásaik kénye szerint egyesületekbe tagozódni. Valljuk meg őszintén, a felekezeti iskola-fentartó hatóságok azért is gyűjtötték tanítóikat külön táborokba, mert nem bíztak a hivatalos egyesületekben, mert működésüket a kormánypolitikával összefüggőnek látták vagy hittek. A szabad egyesületbe mindenki féltékenység és bizalmatlanság nélkül beléphet, mert ez az egyesülés csak egy czélt ismer, a népiskolai ügy, a tanítók *közös* érdekeinek védelmét, biztosítását.

Hiszem, hogy a szabad egyesülésnek magyar nemzeti szempontból is nagy haszna lenne. Mert mit tapasztalunk most? Azt, hogy egy-némely gör. kath., gör. kel. és ág. ev. tanítóegyesület az, mely buzgón táplálja hívei között a nemzetietlen törekvéseket. Ha azonban az egyesületek tisztán territoriális alapon jönnének létre és nem fentartó hatóságok szerint; ha az egyesületekben egyaránt vennének részt a magyar és nem magyar ajkú tanítók, miként a délmagyarországi tanítók szabad egyesületében, ott bizonyára a magyar elem venné a vezetést a kezébe a maga erkölcsi és értelmi erejénél fogva s kifejlődnék mindenikben oly erőteljes, mindenkit magával ragadó nemzeti szellem, a milyet éppen a délmagyarországi egyesületben tapasztalunk.

Én tehát a szabad egyesületeknek vagyok híve s nem kívánom

sem a hivatalos, sem a felekezeti tanítóegyesületeknek a mai formában és keretek között való fentartását. Azonban jól értsük meg egymást, nem a felekezeti népiskolák ellen harczolok. Meggyőződésem, hogy mind az egyesnek, mind a társadalomnak, s így az iskolának élete is vallás-erkölcsi alapon is kell hogy nyugodjék. *De ha vannak is felekezeti iskolák, a tanítók társadalmi szövetkezete legyen mindig általános érdekű!* A tanítóegyesületeket az iskolafentartók szerint való tarsulás mindig bizonyos alárendeltségi helyzetbe hozza a fentartókkal szemben.

Mindazáltal elismerem, hogy ma még, a mikor az egységes népiskolától távol állunk, a tanítók egyes csoportjainak az iskola-fentartók szerint lehetnek különös érdekeik. A speciális érdekek előmozdítása szempontjából azonban csak annyit tartok megengedhetőnek, *hogy az Országos Bizottságban az iskolai fentartók szerint szakosztályok létesüljenek és működjenek.*

Apró tanítóegyesületek.

Tisztelt Országos Bizottság! A tanítói egyesületi élet legnagyobb bajának tartom, hogy apró, életre nem képes részekre van széttagozódva. Nincs Európában állam, a melynek aránylag annyi tanítóegyesülete volna, mint Magyarországnak. 1894-ben a 25 ezer tanító 291 egyesületet tartott fenn, úgy, hogy egy egyesületre átlag véve 80-nál több tag nem jutott. Az apró egyesületek száma egész légió. 97 olyan egyesületről tudunk, a melyek tagjainak száma 50-en alul van; de ismerünk nagy számmal olyanokat is, a melyeknek 15—20 tagja van, úgy, hogy a tisztviselői kar sem kerül ki a tagok létszámából. De ez nem is lehet másként, mert a törvény és rendeletek minden megyét külön tanítóegyesület alakítására köteleznek s azon kívül megyénként alakultak a fentartók szerint a separaticus tanítóegyesületek. Így történt, hogy egy-egy kisebb megye tanítósa 4—5 egyesületre oszlott; a dunántul vannak olyan nagyobb megyék, a melyek 8—10 tanítóegyesületet is tartanak fenn.

Tisztelt Országos Bizottság! Azt hiszem, e bizottságnak kötelessége erkölcsi súlyának egész erejével oda hatni, hogy az erők eme szétbomlásának folyamata már egyszer megszűnjék. Mire való az a sok apró tanítóegyesület? Az a 30—50 tagból álló egyesület sem a tanítói érdekek védelme, sem a nemzeti kultúra szempontjából kellő erőt kifejezni nem tud. Az apró egyesületek fentartása csak teher, de sem az egyesre, sem az egészre hasznossal nem jár. Ha egy megyében 5—6 egyesület működik, abból természetesen következik, hogy ezek egymásra féltékenyek, egymás ellen működnek, sokszor egymásra törnek. Tisztelt Országos Bizottság! Be kell láttatni a tanítókkal, hogy a tanítói erkölcsi és anyagi érdekek előrehaladása nem így érhető el. Az erők szétforgácsolása az erők gyengülésére és a közérdekek hanyatlására vezet.

Nekem úgy látszik, hogy a tanítósaág eddig delejes álomban szenvedett. Ne késsünk felrázni szendergéséből addig, míg a közös érdekek iránt való érzék belőlök ki nem veszett. A 291 tanítóegyesületnek legalább háromnegyedrésze egészen fölösleges. A népiskolák

és néptanítók fontos érdekei szempontjából indítványozom, *hasson oda az Országos Bizottság, hogy a tanítók nagyobb vidékek szerint tömörüljenek, úgy, hogy egy egyesületre legalább 400 tag essék.* Az ilyen nagy egyesületek bizonyára jobban fogják tudni megóvni, előre vinni a közös érdekeket, tekintélyt, elismerést szerezni az egyesnek és az egésznek, mint az apró-cseprő egyesületek.

Külső nehézségek és belső munkásság.

Tisztelt Országos Bizottság! Megvallom, hogy habár szabad egyesületek alakítását indítványozom, látom azokat a nehézségeket és akadályokat is, a melyek ilyen egyesületek alakulása és működése előtt állanak. Azok a külső befolyások, a melyek eddig a hivatalos egyesületek működésének erősségei voltak s azok ma is, jórészt meg fognak szünni. Megszűnik a törvénynek az egyesülésre kötelező ereje, s esetleg meg fognak szünni azok az úti- ésapidíjak is, a melyet az általános megyei tanítóegyesületi gyűlésekben résztvevő tagok jelenleg is élveznek. Felmerül előttem s azt hiszem, önök előtt is, az a kérdés, miféle eszközökkel kell ezeknek a külső tényezőknek hiányát pótolnunk, hogy az egyesületekben a tagok közötti kapocs ne gyengüljön, sőt erősödjen. Rövid feleletem a kérdésre az, hogy a *belső élet* fokozásával lehet azt elérni.

Bátorkodom nézetemet részletesen kifejteni.

Tanítóegyesületeink eddig két irányban fejtettek ki tevékenységet, u. m. *szellemi* és *anyagi* irányban. Ha a kettőt összehasonlítjuk, azt találjuk, hogy a szellemi természetű tevékenység tetemesen nagyobb arányú volt az anyaginál. A 291 tanítóegyesületben fennállásuk alatt 7500 különféle előadást tartottak. Ez a nagy szám azt mutatja, hogy tanítóegyesületeink a nemzeti művelődés körül nagy munkásságot fejtenek ki; valóságos akadémiái ők a tanítói önképzésnek s a népoktatásügy fejlesztésének. Megjegyzem azonban, hogy ez a szellemi tevékenység meglehetősen egyoldalú, a mennyiben a 7500 előadás közül csupán 100 volt nem pedagógiai természetű. Az egyesületi élet szellemi részének fejlesztése végett szükségesnek tartom, hogy az egyesületek *oly irányú munkásságot is fejtsenek ki, a mi által a nagyközönséget munkakörükbe vonhatják.* Ebből a célból szükséges volna, hogy a különböző tudományok köréből *népszerű előadásokat* rendezzenek a nagyközönség számára.

Czélserű volna továbbá *irodát* nyitni és fentartani oly célból, hogy az egyesületek a szülők és nagyközönség részéről érkező tudakozódásoknak és kéréseknek eleget tehessenek. Ilyen irányú munkásság emelné a tanítói állás értékét; a nagyközönséget a tanítóegyesületek mind nagyobbodó anyagi és erkölcsi támogatására ösztönöznék; s a mi fő, a társadalommal szoros érintkezést tartván fenn, elérnék azt, a mit régen óhajtunk, hogy a társadalomban *«tanügyi közvéleményt»* teremtenénk.

A mi az egyesületek anyagi természetű munkásságát illeti, ez jelenleg leginkább *segélyalapnak gyűjtéséből* és *segélyek adásából* áll.

Habár az egyesületek anyagi irányú munkája nincs arányban a szellemivel, mindazáltal az egyesületek e téren is tudnak szép sikert felmutatni. Peres Sándor a «Tanítóegyesületek Története» című munkájában 583 ezer frtra teszi azon tőkék összegét, a melyeket a 291 egyesület segélyalapjai javára összegyűjtött. Azt hiszem ugyan, az összeg tényleg jóval nagyobb; mindamellét a viszonyokat nem tartom kielégítőknak. Nemcsak azért, mert ez az összeg a tanítók nagy számához képest csekély, hanem azért is, mert 291 részre van felaprózva és az elosztás rendkívül egyenetlen; némely nagy egyesületnek egyáltalán semmi segélyalapja sincs, addig kicsiny egyesületek nagy alappal rendelkeznek, így például a 49 tagot számláló pesti ev. ref. tanítóegyesület 15 ezer frt tőkét gyűjtött már össze. Legfőbb baj azonban, hogy e segélyalapok szervezete nem modern, a mennyiben a könyöradományok rendszerén alapul.

En a könyöradományok rendszerét tovább fentarthatónak, vagy legalább tovább fejleszthetőnek nem tartom. Nem pedig azért, mert a könyöradományok gyűjtése nem fér már össze a tanítók megnövekedett tekintélyével és önértékével; de meg a társadalom könyörületessége is irántunk azon mértékben csökken, a milyen mértékben javul a tanítók anyagi és társadalmi helyzete s főleg, a miként növekszenek az egyes polgároknak terhei az állammal és a társadalom egyéb szükségleteivel szemben.

Egészséges állapotnak azt tartanám, ha az egyesületek éppen annyi gondot fordítanának a tagok anyagi támogatására, mint szellemi táplálékkal való ellátására, vagyis *ha anyagi és szellemi munkásságuk között egyensúly volna.* Szükséges volna továbbá, hogy az egyesületek a maguk segélyalapjait *szövetkezeti alpra fektetnék*, a mely szerint valaki a szövetkezetbe belépve, nem könyöradományképen, hanem jogok alapján kapna pénzt vagy segílyt. Ilyen szövetkezetünk már van, a délmagyarországi tanítók hitel- és takarékszövetkezete, a mely szépen virágzik; miként most értesültem, már 130 ezer frt tőkével rendelkezik. Leghelyesebb az volna, *ha a fővárosban országos tanítói szövetkezeti-intézet jönne létre*, a mely az egyesületeket tagjaik és tőkéjük arányában látná el. Az ilyen természetű alapra fektetett egyesüléseknek az a nagy hasznuk volna, hogy a tagok nemcsak erkölcsileg, de anyagilag is volnának az egyesületekhez fűzve; az összetartó kapocs oly erős lenne, a mely még a széthúzó elemeket, a különböző felekezeteket és nemzetiségeket is együtt tartaná.

Az otthon.

Tisztelt Országos Bizottság! Habár az említett célokat, mint szükségszerűeket, valamennyit megvalósítandónak tartom, mindamellét egyesületi életünk céljait éppen az összes feladatok megoldhatása végett *a tanítói otthonok alapításában* látom összepontosulni.

Az erre való törekvést én természetesen tartom, mert valóban természetében van az embernek, hogy otthont teremtsen. Ez az egyéni és családi jólét szükséges tartozéka; társadalmi életünk is erre utal,

mert csak azt becsüljük meg, a kinek otthona van. Így van ez nemcsak az egyesnél, hanem az egyének közösségénél, az egyesületeknél is, a melyek ma már szintén otthonokat, klubokat törekesznek létesíteni. Az otthon az egyesülésnek modern formája.

Otthonra nekünk tanítóknak különösen szükségünk van. Utalnak erre a mi viszonyaink. Az otthon létesítése és fentartása éppen azért, mert nagyobb anyagi és erkölcsi áldozatokkal jár, a tanítókat, mint fentartókat, nagyobb szabású, szélesebb körű társadalmi tömörülésre kényszeríti. S mert bizonyos kényelmet, élvezeteket, anyagi és erkölcsi előnyöket nyújt, magához édesgeti a tanítókat, állandóan sűrű érintkezést tart fenn és még azok között a kartársak között is bensőbb kapcsolatot teremt, a kik ma egymást nem ismerik, egymástól idegenkednek. Így válhatik a tanítói otthon a nálunk ma még igen laza kartársi érzület folyton élesztő tűzhelyévé, a még gyenge tanítói közszellem tanyájává s ezzel együtt társadalmi egységünk megteremtőjévé. Az otthon támogathat bennünket hivatásunk teljesítésében, mert módot nyújt a társadalommal való nagyobb szabású érintkezésre. Az otthon tekintélyt ad az egyesületnek, sőt magának a társadalmi osztálynak, a melyt ilyent képes fentartani, s közvetve az egyesnek is. Az otthon erőforrás kifelé és befelé egyaránt.

Bátorkodom részletezni is a tanítói otthon feladatait és berendezését.

Én a tanítói otthonot olyan intézménynek gondolom, a mely mindazon feladatokat felöleli, egyesíti magában, a melyek keresztülviteleit a tanítóegyesületektől várhatjuk, s a melyeket most egyes tanítóegyesületek részenként, itt-ott valósítanak meg. A tanítói otthon első sorban, természetesen a viszonyok szerint, kisebb vagy nagyobb arányban helyiségekkel rendelkezik, a melyekben különböző előadások, gyűlések, társas összejövetelek rendezhetők. A mi igen fontos, megvannak a helyiségei a mindennapi érintkezéshez, a szórakozásokhoz, a szellemi foglalkozásokhoz, mint a társalgáshoz, a lapok, folyóiratok olvasásához. El volna látva nemcsak könyvtárral a tanulmányozni szeretők számára; hanem különösen a vidéken ennek keretében állíthatnának fel a népkönyvtárak is. Ide csatolhatnának, vagy ezekben létesíthetnének az egyes vidékek tanszermúzeumai. Magától értetődik, hogy az otthon irodát tart fenn, egyrészt a tanítók ügyei-bajainak elintézésére, valamint a nagyközönség számára és a tudakozódások kielégítésére és a gyermek nevelésével, azok elhelyezésével járó gondok enyhítésére. Végre az otthon mindenféle helyi természetű anyagi előnyöket szerezne és nyújtana a tagok számára; de legfőképpen internatussal kapcsolhatnák össze, a melyekben a tanítók tanuló gyermekei felekezeti és nemzetiségi különbség nélkül esekély díjért gondoztatnának.

Természetesen, ezek az otthonok nem szorítkoznának csupán az elemi iskolai tanítói körökre. Hiszen a fővárosi tanítói otthonot sem csupán néptanítók tartják fenn; még kevésbbé volna ez a kizárólagosság keresztülvihető a vidéken, a hol a néptanítóknak többnyire nem is volna elég anyagi erejük otthonok fentartására. Én a tanítói otthonokat oly intézményeknek tekintem, a melyek a kisdédóvóktól az egyetemig

a tanítók s nevelők minden rendjét magukban foglalják. *A tanítói otthonok vannak hivatva a különböző rendű és jellegű tanítók között az egyetemes összetartozandóság érzelmét kifejleszteni.* Minden tanítói otthon, a mely ez országban fennáll, vagy ezután létesül, egyéb feladatokon kívül az egyetemesség eszméjének is hirdetője és terjesztője volt és leend.

A mint méltóztatnak látni, a tanítói otthonok igen nevezetes és fontos intézmények lennének. És, hála Istennek, ez a talán ideálisnak tetsző eszme nem chimaera többé; hogyha nem is a maga teljességében, de részenként már meg van valósítva az országban. Ime, itt van a Magyar Tanítók Kaszinója, a melyben a tanítói otthon társadalmi része vált valóvá. Ennek a tanítói otthonnak áldásos tevékenységét, a melyet a fővárosi tanítók összetartásának egy hatalmas fellendülése teremtett meg, itt a fővárosban napról-napra érezzük. Eddig példátlanul eleven társadalmi életet tudott itt a fővárosban közöttünk teremteni. A tanítóság ez intézménye oly szerepet játszik a közéletben, hogy politikai és kulturális fontosságát a kormány és napi sajtó egyaránt elismerik. Társadalmi és testületi erejét megérezte az ország tanítósága már 1896-ban, a II. országos és egyetemes tanügyi kongresszus rendezésekor; s érzi most is, mert édes otthonra talál abban az országnak minden tanítója. Ebben a kaszinóban, miként annak a jelenlevők közül többen tanúi lehettek a napokban, a katolikus és református tanítók találkozásakor, megszűnik a felekezeti különbség, csak egy édes érzés melegét érezzük, azt, hogy tanítók, kartársak vagyunk.

A tanítói otthonnak a tanulók internatusára vonatkozó részét a kalocsai tanítók háza valósította meg, sajnos, exkluzív felekezeti alapon; a szövetkezeti részt pedig a délvidéki tanítók takaré- és hitelegyesülete, miként fentebb is említtem, meglepő szép eredménnyel.¹ A tanítói otthon eszméjét azonban a maga teljességében keresztülvinni ma még sehol sem sikerült.

A minden rendű és jellegű tanítók egyetemes összetartozandósága eszméjének hatalmas megnyilatkozása volt az 1896-ban tartott II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus. Ez a Magyarországon, sőt az egész világon páratlan arányú és minden ízében nemzeti tanítói mozgalom örökségül hagyta ránk a *tanítók háza* eszméjét és pedig oly alakban, hogy abban az egyesületi élet minden ága, a tanítói otthon egész intézménye az egyetemesség eszméjének keretén belől helyet talál. Sajnos, a tanítóságban még nincs meg az a társadalmi erő, hogy a kongresszus határozatát végre tudta volna hajtani. Ez az erő azonban már ébredszik. Hiszem is, hogy talán nem is egy évtized leforgása alatt állani fog a tanítók háza, mint az egész magyar tanítói társadalom s a nemzeti kultúra egységének élő symboluma, hathatós tényezője. Úgy legyen!

Ajánlom elfogadásra a következő javaslataimat.

¹ Az Országos Bizottság augusztusi ülése óta a temesvári tanítók mozgalmat indítottak egy tanítói otthon létesítésére is, a mely internatussal leszen kapcsolatos tanítók tanuló gyermekei számára.

Javaslatok.

1. A népoktatási törvény revíziója alkalmával az 1868-iki törvénynek azon paragrafusai, a melyek a megyei tanítóegyesületek alakulására és működésére vonatkoznak, mint szükségtelenek és a fejlődést megkötők, elhagyandók. Ellenben kimondandó a törvényben, hogy a tanítóegyesületek az esetben, ha kérik, államsegélyben részesítendők, a nélkül azonban, hogy az állam a tanítóegyesületek működésére az országos törvényeinkben biztosított főfelügyeleti jogon kívül befolyást gyakorolna.

2. Kivánatos, hogy a kisebb megyék külön tanítóegyesületei, de különösen a separatisticus egyesületek megszűnjenek s helyettök nagyobb vidékek tanítósága, szükség szerint, több megyében együtt alkosson *szabad* egyesületeket felekezeti és nemzetiségi különbség nélkül. A mai separatisticus (felekezeti jellegű) egyesületek helyett megengedhető, hogy az Országos Bizottság kebelében megfelelő szakosztályok működhessenek.

3. A néptanítói egyesületek tevékenysége kiterjed:

- a) pedagógiai,
 - b) népoktatási szervezeti ügyek és alaptételek megvitatására,
 - c) a tanítók társadalmi és anyagi ügyeinek általános előmozdítására;
 - d) az összes tudománykörökből népszerű tudományos előadások tartására a tanítók és a nagyközönség számára;
 - e) a tanítóegyesületek információt adnak a hozzájuk forduló hatóságoknak;
 - f) tájékoztatják az egyes szülőket iskolai ügyekben és segítik őket a gyermekeik iskoláztatása körüli teendőikben;
 - g) a *kölcsönös* segély (szövetkezés) alapján a tanítókat (tagokat), az eddiginél nagyobb arányú s czélszerűbb anyagi támogatásban részesítik.
4. A végből, hogy az egyesületek e feladataikat minél inkább megvalósíthassák:

székhelyeiken *irodát* tartanak fenn, a melyben egyesületi ügyeiket intézik, egyesületi tagjaiknak s a nagyközönségnek felvilágosítást adnak;

oly nagyobb városokban, a melyek valamely nagyobb vidék életének góczpontjául szolgálnak, *tanítói otthon* létesítenek, a mely alkalmat nyújt a tanítók bensőbb tömörülésére, élénkebb s hathatósabb társadalmi tevékenységére, bizonyos anyagi kedvezményekkel való ellátására s a társadalomnak a tanügyi mozgalmak körébe való vonására; az otthonok *egyetemes jellegűek* legyenek, vagyis a tanítóság minden rétegére, a kisdédóvótól az egyetemig — kiterjesztendők;

az otthonok mellett *internatusok* létesítendők, a melyekben a bármily fokú (nép- és középiskolai, akadémiai) tanítók tanuló gyermekei felekezeti és nemzetiségi különbség nélkül ellátásban és gondozásban részesülnek;

az irodák vagy otthonok mellett egyetemes jellegű pedagógiai és népkönyvtárak és tanszermúzeumok tartandók fenn állami, községi és megyei segélylyel s a társadalom anyagi támogatásával.

5. A fővárosban létesítendő a *Tanítók Országos Bizottságának irodája* (az alpszabályok 2. §-ának 1. pontja) és felépítendő a *tanítók háza* (a II. országos és egyetemes tanügyi kongresszus határozata.)

Nagy László.

A psychologia a gyermekszobában.

— III. közlemény. —

A gyermek érzelmvilága.

Mielőtt tulajdonképeni tárgyamra áttérnék, egy kis kitérést kell tennem. Célom ezzel csupán az, hogy az olvasó figyelmét felhívjam arra; milyen nézeteltérés van a psychologusok és paedagogusok között is az *érzetek* (Empfindungen) és az *érzelmek* (Gefühle) határvonalainak kitérésében? Milyen különböző dolgot értenek a különböző írók az egy és ugyanazon kifejezés alatt, az azonnal szemünkbe ötlük, mihelyt a különböző szerzők műveit kezünkbe vesszük.

Némelyek magát a közvetlen tapasztalat *tárgyát*, tehát csupán egyszerű érzéki benyomást értenek az *érzet* alatt, mely mint ilyen az idegingereket követi; mások az összetett lelkiképleteknél, a képzeteknél is használják az *érzet* elnevezést. Vannak olyanok is, kik azt állítják, hogy az *érzet* csupán *külső* érzéki ingerek alapján keletkezik, de olyanok is, kik a külső érzékekre való korlátozást igazolatlanul tartják.

A milyen nagy, hogy úgy mondjam, a bizonytalanság az *érzetek*, ép olyan, ha nem nagyobb, az *érzelmek* világában is. Némelyek *érzelmeknek* és pedig *egyszerű* érzelmeknek mondják azokat a lelki elemeket, melyek a közvetlen tapasztalatban a tapasztaló alanyra vonatkoznak; mások meg azt állítják, hogy az *érzelmeknek* nem az inger az oka, hanem a tudatban egyidejűleg összetalálkozó *képzetek hatása* az, mit *érzelemnek* mondunk. Sőt vannak olyanok is, kik az *érzelmeket* specialis *érzetekkel*, nevezetesen bőr- vagy izomérzetekkel azonosítják.

Wundt azt tanítja: nincs olyan közvetlen tapasztalat, a melyből akár az *érzeti*, akár az *érzelmi* elem teljesen hiányoznék. Szerinte *érzet* egy hangnak, hőnek, íznek, szagnak, fénynek az *érzete*. Azonban midőn az ilyen *érzetet* tisztán akarom felfogni, akkor kétszeres abstractiót kell végeznem. Abstrahálnom kell azoktól a képzetektől, a melyekben az *érzet* előfordul, de azoktól az *érzelmektől* is, a melyekkel kapcsolatban van. Az *érzelem* alanyi elem, vagyis az a *hatás*, mely valamely fény-, hang-, íz-, hő-, hideg-, fájdalomérzetet kísér, valamint az is, mely egy tetszetős vagy visszataszító tárgy megpillantásakor, vagy a figyelem és az akaratcselekvés pillanatában keletkezik bennem. Az *érzelem* nem állandó, hanem a lelki processus egyik időpontjától a másikig folytonosan változik.

Az *érzetek* és *érzelmek*, bár egymással kapcsolatban fordulnak elő, mégis nagyon különböznek egymástól. Míg az *érzet*-qualitásokat a legnagyobb *különbségek*, addig az *érzelem*-qualitásokat a legnagyobb *ellentétek* határolják. Mivel az egyszerű *érzelmek* nem csupán a tiszta *érzeteknek*, hanem a *képzeteknek* és *képzetfolyamatoknak* is lehetnek *alanyi* kiegészítései, ezért az egyszerű *érzelmek* változatosabbak, mint a tiszta *érzetek*. Az *érzetek* különválasztott (általános *érzék*-, hang-, szag-, íz-, fényérzetek) rendszerei között semminemű *qualitativ* vonatkozás nincs, ellenben az *összes* egyszerű *érzelmek* egyetlen, összefüggő

sokféleséget képeznek és nincs olyan érzelem, a melyből közbeeső s közömbös zónákon más érzelmekhez ne lehetne jutnunk.¹

Herbart azt mondja, hogy a lelket két szempontból vehetjük vizsgálat alá. Egyrészt képzeteket alkot, gondolkodik, másrésztől érzelmei s vágyai vannak. Az érzelmek és vágyak a képzeteknek jobbra változó állapotai. Az érzelmek és vágyak között újabban meghúzták a határvonalat. Csakhogy, ha megkérdezzük a psychologusokat: mi adott okot e határvonal megvonására? Felelni ugyan felelnek, a midőn azt állítják, hogy a vágyak tárgyakra vonatkoznak, míg az érzelmek bizonyos állapotot jelentenek; de azért a vágyakat az érzelmekkel, az érzelmeket pedig a vágyakkal akarják megmagyarázni. Arra a kérdésre meg ki sem terjeszkednek, hogy talán a vágy és érzelem egyenlő lelki történés s csak azért adunk neki különböző nevet, mert különböző oldalról szemléltük?²

Dittes azt tanítja, hogy az érzelmek nem egyszerű, hanem összetett érzeti állapotok. Érzelmekkel az ember csak akkor bírhat, ha érzeit már képes egymáshoz mérni s határozottan tudja változó életállapotját. Ennélfogva az érzelem valamely életállapotnak egy másikkal ellentétben való öntudatra jutása.

Drbal azt hirdeti, hogy az érzetek eredeti, az érzelmek ellenben származott állapotok. Az érzetek a test, az érzelmek pedig a lélek állapotát vizsik tudatunkba. Az érzetek a test és lélek kölcsönös hatásából, az érzelmek pedig a képzetek egymásra hatásából keletkeznek.³

Nem folytatom a különböző nézetek felsorolását, nem is kísérlem meg azt, hogy ezeket összeegyeztessem; de azt hinném, nem árt, ha gondolkodunk a felett: melyik félnek van itt igaza? Miben egyeznek meg s miben térnek el egymástól a különböző írók?

Tény az, hogy az állattani psychologia hívei a mellett bizonykodnak, hogy az állatoknak is vannak érzelmei s kedélymozgalmai, s állításukat számos példával igyekeznek bebizonyítani. Nem lehet az az én feladatom, hogy e bizonyítékokra itt mind kiterjeszkedjem. Egyet azonban felemlíték. A magyar szólásmód a tyúkot nem tartja valami okos állatnak («Annyi esze sincs, mint a tyúknak!») s mégis alig van olyan jóra való magyar gazdasszony, a ki a szobában is meg ne mondaná, ha a tyúk hangját hallja: fél-e a tyúk valamitől, vagy csirkéit hívja, vagy talán eleséget talált! Ray és Houzeau vizsgálatai alapján ma már az állatvilág psychologusai azt állítják, hogy a tyúk is képes 10—12 egymástól lényegesen különböző kedélyváltozást kifejezni.⁴

Az ilyen s ehhez hasonló észleletekre támaszkodva mondja Romanes, hogy az állatoknál az emberi kedélymozgalmak legtöbbje előfordul s csak azok hiányoznak, a melyek az emberi magasabb szellemi képességen alapulnak, a milyenek: a vallási és fenséges érzelmek.⁵

¹ V. ö. Wundt-Rácz: A lélektan alapvonalai 42—51. l.

² Lehrbuch zur Psychol. III. kiad. 29. és 71. l.

³ Menschenkunde u. Seelenlehre. 167. l.

⁴ Romanes: Geistige Entwicklung. 99. l.

⁵ U. a. 106. és 385. l.

Ha már az állattani psychologia hívei így gondolkodnak, nem csodálkozhatunk rajta, hogy a gyermekszoba psychologusai is nagyon korán észreveszik a fejlődni kezdő emberben az érzelmeket. Azonban arra a kérdésre: mikor kezdenek az érzelmei fellépni, a vizsgálódók nézetei még nagyon is különbözők. Nem hiányoznak olyanok, kik azt állítják, hogy a gyermeknek már az *első* nap van érzelme, míg mások az egyes érzelmeinek az érzetektől s más érzelmektől való különválását sokkal későbbinek mondják. Preyer¹ véleménye az, hogy minden érzet, mihelyt egy másik érzettel *összehasonlítja* a gyermek, azonnal érzelmet eredményez; de vannak olyanok is, a kik azt mondják, hogy egyetlen érzet is elegendő az érzelem felköltéséhez. Míg Preyer nézete szerint, a ki nem ismeri az éhség kellemetlen hatását, nem képes felfogni azt a kellemes érzetet, mit a jóllakás okoz; a kinek nem volt bánata, annak nem lehet öröme; addig a másik nézet szerint a jóllakás, mérsékelt melegség már akkor is kellemes érzetet okoz, a midőn a gyermek az éhséget s hideget nem is ismeri.

Az érzelmei három főirányának (kellemes és kellemetlen, izgató és megnyugtató; feszítő és feloldó) megkülönböztetése kezdetben nagyon nehéz. Leggyakoribb a gyermeknél az az eset, hogy az érzelem nemcsak egy, hanem egyszerre több irányhoz tartozik. Az érzelem-irányoknak, a mennyiben ezek elkülöníthetők, különválása rendszeren az első év vége felé következik be. Addig az érzetek vagy *kellemes* vagy pedig *nem kellemes* érzelmei keltenek a gyermekben.

A kellemes érzetet keltő érzetek a gyermekben azt a vágyat keltik: vajha minél gyakrabban ismétlődne ez az érzet; míg a *nem kellemes* érzelmei okozó érzeteket kerülni igyekeznek. A nem kellemes érzelmei ismét két csoportja van: a *köszönős* és a *kellemetlen* érzelmei. Mind a kellemes, mind pedig a kellemetlen érzelmei megvannak a maguk *külső* ismertető jelei. Az érzelmei e külső ismertető jelei a szájállás, kézmozdulatok és a szem különböző kifejezése s mozgása stb. Ez ismertető jelek minden gyermeknél *hasonlók*, *de nem egyenlők*, mert az idegrendszer átörökölt physiologiai tulajdonságainál fogva az egyes gyermeknél különböző árnyalatok, mellék, hogy úgy mondjam, sajátos *családi mozgások* vehetők észre, a melyek a különböző népeket, de meg a családokat is megkülönböztetik egymástól.

Az emberi élet első időszaka korántsem irigylésre méltó. Kellemetlen érzelmei jóval felülmulják a kellemeseket. Aztán miből származnak a kellemes érzelmei? Abból, hogy a gyermek környezete eltávolítja azokat a körülményeket, mik a gyermekben kellemetlen érzelmei okoznak: ha éhes, enni adnak neki; ha tisztátalan, szárazba teszik stb.

Élvezetei közül az első közé tartozik a *szopás*, mely nem is egy, de két okból okoz kellemes érzetet, egyrésztől, mert éhségét csillapítja, másrésztől pedig a tej *édessége* ízlik neki. Kellemesen hat a gyermekre a langyos *fürdő* is, a melynek minél idősebb, annál jobban örül. Kezdetben nyújtózik a fürdőben, később megkezd a lubiczkolást is és nagyokat nevet mellette. Mikor nagyobb már a gyermek, igen sok

¹ Seele des Kindes. 121. 1.

esetben nem örül a fürdőnek, ennek oka korántsem az, hogy talán a fürdő most már nem okozna kellemes érzelmet, hanem igen is az, mert tudja, tapasztalta, hogy a fürdőben fejét beszappanozzák, a szappanvíz belefolyik a szemébe s csipi. Ennek a kellemetlen érzelemnek *tudata* felelteti el vele a langyos víz kellemességét. A folyóban, tóban való fürdésnél pedig egyrészt a víz hidegsége, másrészt pedig nagysága hat rá kezdetben kellemetlenül.

Azt is láthattuk már akárhányan, milyen megelégedett arcot mutat a gyermek, ha a szoros ruhától, polyától, s egyéb köteléktől megszabadulhat. Van akárhány gyermek, a ki már az első napon addig izgeti-mozgatja kacsócskáját, míg a vánkosból ki nem húzza. Ha pólyáját kibontják, nagyot nyújtózik, később elkezd kapálódzni. Minek volna ez a kifejezése, ha nem a kellemes érzelemnek?

Minél jobban fejlődnek az érzékszervek, annál inkább szaporodnak a kellemes érzelmek is. Kezdetben szereti a mérsékelt világosságot, fejét felé fordítja, később már a fénylő, színes és mozgó tárgyakban gyönyörködik. A második hónaptól kezdve már nemcsak figyel a hangra, hanem megis különbözteti a különböző hangokat. Az ének, zene, fütty, a csengő-bengő tárgyak sírását elhallgattatják s mulattatják. Ekkor szerzi meg a gyermek az úgynevezett «zenei hallás» első elemeit. Boldog az a gyermek, a kinek dalos dajkája s vidám környezete van. *Quintilianus* azt követeli, hogy a dajka helyesen beszéljen. Ez helyes is, de én ehhez még azt tenném hozzá: szépen és szívesen daloljon!

Érdekes az is, miként viseli a kis gyermek magát a füttynél. Kezdetben bámul, aztán a hang eredetét keresi s mindenkép ki akarná venni a füttyölő szájából azt a valamit, a mi a hangot létrehozta. Mikor aztán azt tapasztalja, hogy ott bizony nincs semmi, addig illegeti-billegeti száját, míg valamiféle hangot ő is kifúj rajta. Ez azonban már későbbi dolog.

Négy-öt hónapos koráig a gyermek már sokat fejlődik. A fejlődés ez útján igen fontos lépcső az, a midőn eljut oda, hogy a saját újját, de meg a különböző tárgyakat megis lehet *fogni*. Különbséget tesz a saját teste és más teste között s ezzel az *önismeret* útján megteszi az első lépést. Azt is tudja már: miként kell hüvelyk-újját használni. Most mindent megszeretne fogni. Kellemesen hat rá, ha oly tárgyakat kaphat kezébe, a miket képes eredeti helyzetükből kimozdítani. Rázza anyja pénzes erszényét, kulcs-csomóját, órákig eltapsikolna a vízben. Ha papír kerül a kezébe, összegyömöszöli. Nem lehet hamarosan megmondani, minek örül jobban, a papír zörgésének, vagy ereje érzete s tudatának. Öröme csak fokozódik, mikor már a papírt el is tudja repíteni. Később ezzel sem éri be: ollót vesz kezébe s még 4 éves korában is elbabrálna vele órákig, metélgetné a papírt, czéznát, pamutot, szövetet s a mi keze ügyébe kerül, ha megengednék neki. A kellemes érzelmek ez irányban a *játéknál* fejlődnek tovább.

A kellemes érzelmek külső ismertető jelei közül legelőször lép fel a *nyitott szem*. A gyermek már az első nap kinyitja szeméit, ha valami

jól esik neki; később a szem fénylik. A *hang* is egészen más a kellemes, mint a kellemetlen érzelmeknél. A negyedik hónapban a gyermek az örömet kukorikulásszerű hanggal fejezi ki. Van olyan gyermek, ki e hangot még 4 éves korában is használja az öröm kifejezésére. A *lábmozdulatok* már az első napokban kezdődnek, míg a *kézmozdulatok* csak később lépnek fel, de azért a hathónapos gyermek örömeiben mintegy repülni akar kezeivel. A tapsolást a kellemes érzelem kifejezése gyanánt a kilencedik hónapban észlelték. Nagyobb gyermekeknél az öröm kifejezésénél e mozdulatok az ugrándozásban mutatkoznak. Sokszor ezek nem érik be az ugrándozással, hanem mellette tapsolnak s kiabálnak is. Talán ebben rejlik a *táncz* legprimitivebb kezdete. Az is jellemző, hogy a gyermekek este, gyertyagyújtás után a legvidámabbak, talán az az öröklött, mintegy ösztönszerű vídamság vitte rá a felnőtteket arra, hogy mulatságaikat este, mesterséges világításnál rendezzék.

Mosolyogni a gyermek rendszeren a 7—10. hétben kezd. Ez azonban még inkább csak utánzás, mint az érzelmek kifejezése; de azért akárhány szülőnek öröm-könyeket facsar ki a szeméből a gyermek első mosolygása, hát még első kacagása. Oly kedves, oly igéző az az első mosolygás, hogy Sigismund azt hiszi, ha a gyermek már a születés után *azonnal* tudna mosolyogni: gyermek-gyilkos anya nem volna a világon. A kellemes érzelmeket kifejező mosolygás a negyedik, a hangos nevetés pedig a kilencedik hónapban szokott először fellépni. A nevetés azonban nem mindig a kellemes érzelem jele. Úgy vagyunk ezzel is, mint az ásitozással, ragadós, különösen a gyermekekre és asszonyokra. Ha a féléves gyermekre mosolygunk, ő is mosolyogni kezd; ha az egyéves gyermek közelében kacagnak, ő is kacagásban tör ki; a nélkül, hogy nevetésének valami okát tudná. Később is minél jobban vissza akarná tartani a gyermek a nevetést, annál jobban kitör belőle. A későbbi korban való s minden ok nélküli mosolygás és nevetés, a mint *Roemer* mondja,¹ beteges állapot jele. Magam is ismertem két olyan gyermeket, a kik mindenre csak mosolyogtak és sokszor olyankor is, a midőn rá semmi okok nem volt. *Roemer* tapasztalatát az enyém csak megerősíti, mert mind a kettőnek nagyon szomorú vége lett. Ha a tanító azt veszi észre, hogy az iskolás gyermekek között ilyen ok nélküli mosolygók vannak, szánja őket s bánjon velük úgy, mint a betegekkel.

A felnőtteknél némelyek a nevetés *hangjából* (hihihi, hehehe, hahaha) következtetnek a vérmérsékletre, a gyermeknél azt sem tudjuk megkülönböztetni a nevetés hangján, kellemes érzelmek fejez-e ez ki vagy sem. Próbálja meg csak valaki a gyermekét csiklandozni,² kacagásának *hangja* ugyanaz, a mi a legnagyobb örömnél.

Br. Eötvös József említi valahol, hogy a gyermekeken nagyon észre lehet venni, ha szülői körében szomorúság, bánat, nyomott hangulat uralkodik. Ha a gyermek nem érti is a baj okát, a panasz hangjait, a bús arczok benyomást tesznek reá. Boldog, ki vidám környezetben

¹ Über psychopathische Minderwertigkeiten im Säuglings-Alter. 1892. 23. l.

² Tiedemann azt mondja, hogy a csiklandozásra a gyermekek kezdetben nem reagálnak.

töltheti el gyermekkora éveit, már csak azért is, mert a gyermek szellemi fejlődésére igen jótékony befolyást gyakorol a környezet vidámsága. Már *Montaigne* azt kívánta, hogy az iskolát virágokkal kell ékesíteni. Ismételjük ezt ma is és tegyük hozzá, a mit *Salzmann* is mond: a komor, mogorva ember nem iskolába, nem gyermekek közé, nem tanítónak való.

Azt is tudjuk, hogy a szabadban, egykorú gyermekek társaságában sokkal vidámabbak a gyermekek, mint a szobában s magánosan. Népünk a gyermeket nem ritkán a kis csirkével hasonlítja egybe, mely, ha egyszer már szabadban volt, nem akar zárt helyen megmaradni. Így vagyunk a gyermekkel is. Télen bármennyi játéka legyen, csakhamar ráun; nyáron, különösen, ha egy-két játszótársa van, hónapokig is eljátszik egy kocsí homokban. Az ember szabadságra született s a szabadban sokkal gyakoriabbak kellemes érzelmei is. Félre tehát a dajkák kényelemszeretetével, a kik minél tovább a szobában szeretnék tartani, saját kényelmükre, a gyermeket. A szabadban való tartózkodás nemcsak a testi, hanem a szellemi fejlődésre és a kedélyvilágra nézve is meghozza áldásos gyümölcseit! Bármily fontos legyen a kellemes érzelmek hatása, egyet nem szabad felednünk s ez az, hogy minden kellemes érzelmnek az a sajátossága, hogy csupán egy bizonyos ideig kellemes hatású, azontul már nem az. Ez onnan van, mert az érzelmek a központi ideg-protoplasma ingerein alapulnak s ha az inger intenzitása nagy, a protoplasma hamar elfárad. Ez a kifáradás az oka annak is, hogy a gyermek oly hamar ráun egy és más tárgyra, játékra s foglalkozásra. Ezért gyönyörködik a változatosságban.

A mi már a gyermek *kellemetlen érzelmeit* illeti, ezek azért is számosak, mert tudjuk azt, hogy életünk első időszaka telve van mindenféle betegséggel. Vannak olyan gyermekbetegségek, a miket jóformán egyetlenegy, vagy legalább is igen kevés gyermek kerül el. Azt is tudjuk, hogy a halandóság különösen az egy éves korig másutt is, de különösen hazánkban igen nagy. A betegségek mind kellemetlen érzelmekkel járnak. Elhallgatom azokat a betegségeket, a mik orvosi gyógykezelésre szorulnak s még mindig igen sok dolog van, a mi a gyermeket gátolja abban, hogy kellemes érzelmei legyenek. Ott vannak az emésztési és elválasztási zavarok, a gyuladások, pállások különböző nemei, melyre sok anya ügyet se vet; az ótvár, melyről népünk, elég badarul, azt tartja, hogy a fejet tisztítja s ép ezért gyógyítása nem csak szűk-ségtelen, hanem inkább káros, a mennyiben könnyen a szemre s más nemesebb részekre üthet s akkor megvakulást, sőt halált is okozhat. Ezt a nézetet ma már a babonák közé sorozzuk. Tudjuk, hogyha az úgynevezett ótvart nem gyógyítják, ez a fej kigőzölgését akadályozza, a haj növéseire s fejlődésére kártékonyan hat s ha sokáig tart, utókövetkezménye rendszeren a gyakran fellépő fejfájás szokott lenni. Elég legyen a gyermekbetegségek s nyavalyákból ennyi! Ezek is eléggé mutatják már, mennyi mindenféle bajnak van kitéve a magával tehetetlen kised-teremtés s így nem csodálkozhatunk azon, ha ritkaságszámba megy az a gyermek, ki élete első éveit úgy tölti el, hogy egy napig se kellene neki a testi állapot kellemetlenségeit éreznie.

A vizsgálódók azonban nem a *beteg*, hanem a teljesen *egészséges* gyermek érzelmeit fürkészik. Itt is találtak elég kellemetlen érzelmet. Preyer ezek közé sorozza az éhség és szomjúság, a nedvesség, a romlott levegő, a hideg és az erős kötelékek által létrehozott érzelmeket, valamint a nyálzás, fogzás alkalmával, továbbá az akkor feltűnő érzelmekét, a midőn észreveszik, hogy minden haszon nélkül szopnak valamely tárgyat, később pedig, midőn környezetük valami nekik tetsző tárgyat megtagad tőlük, vagy ha teljesen magukra hagyják a gyermeket.

Az éhség és szomjúság a születés után nemsokára, de a különböző gyermekeknél különböző időben jelentkezik először. Vannak olyan gyermekek, a kikenél 6 óra múlva, de olyanok is, a kikenél csak 12, sőt 24 óra lefolyása után; s mint Sigismund találóan megjegyzi, vannak egyének, kik a világi életet *böjtöléssel* kezdik, valamint olyanok is, kik hosszabb betegeskedés után *böjtöléssel* fejezik be is.

A kised éhségét s szomjúságát azon vehetjük észre, hogy nyugtalanodni kezd; felébred; szopási mozgásokat végez; fejt ide s oda veti, mintha valamit keresne; majd kezét arczára, különösen szájába teszi s azután szopja. Ha nem adnak neki enni, ismét lecsillapodik s elalszik, kis időre azonban újra felébred s ismétli az előbbi nyugtalanodást és mozgásokat s ha ez sem használ, el kezd kiabálni. Ha most ujjunkat a gyermek szájába teszszük, elkezd szopni s lecsillapodik, de csak rövid időre, aztán ismét újra kiabál: «o—á, o—á, o—á!» Ha most arczát, különösen ajakát czirogatjuk, újra szopási mozgások jelentkeznek s ha szájába veheti ujjunkat, újra elhallgat, de csak rövid időre, mert nemsokára újra hallatszik a hangos kiabálás s mutatkoznak az élénk mozgások, a melyek különösen a kifejlett gyermekeknél nagyon emlékeztetnek a méregre. Mikor a gyermek kifárad, újra elalszik, de alvása csak rövid ideig tart, mert a nyugtalanóság és kiabálás nemsokára visszatér. Ez a kiabálás lényegesen különbözik attól, a mi fájdalmat jelent; mert míg a fájdalmat jelző kiabálás hosszantartó s minden szünetnélküli, addig az éhség és szomjúságot jelentő szaggatott, közben-közben rövidebb, hosszabb szünetek vannak. A kiabálás *hangja* a fájdalomnál magasabb, mint az éhségnél és szomjúságnál.

Kussmaul egy érdekes kísérletet említ fel.¹ Egy élénk leánya reggeli 7 órakor született; nemsokára s nem is egyszer nyugtalanodott, s jelentette, hogy éhes, de 12^{1/2} órakor még nem adtak neki semmit. Ez idő tájban már nagyon nyugtalanodott, ide-oda mozgatta fejét és sokat sírt. Mikor nem sírt, de ébren volt, megsimogatta *Kussmaul* a bal arczát, a nélkül azonban, hogy ujjával ajakát érintette volna. A gyermek gyorsan erre az oldalra fordította fejét, megfogta a kísérletező ujját s elkezdte szopni. Most *Kussmaul* kivette ujját a gyermek szájából s a jobb arczát simogatta a gyermeknek. Ez most a jobb oldalra fordult s ismét bevette ujját. A jobb és bal arcz simogatását kétszer ismételte egymás után s a gyermek az érzetet mindig helyesen localisálta. Mikor azonban újra kivette az ujját a szájából, a gyermek keservesen sírt, mondhatnók méregbe jött s nem törődött vele, akármelyik

¹ Untersuchungen. 45—47. l.

arczát simogatta is. E kísérletet ismételte *Feldbausch* is s a kísérlet a nagyon élénk s hozzá nagyon éhes gyermekeknél rendszeren sikerült. Az éhes gyermeket kezdetben lecsillapítja ugyan ha ujjunkat, szájába teszszük, de ezt a, hogy úgy mondjam csalást a gyermek csakhamar észreveszi. *Genzmer* azt állítja, hogy vannak olyan gyermekek, kik már egy hetes korukban nem engedik magukat így megcsaladni.

Ha a gyermek már egyszer szopott, akkor az éhségnek, mint Preyer mondja, legbiztosabb ismertető jele, ha a gyermek az emlő közeledésére erősen kinyitja szemeit. E jel azonban az első szopás előtt soha se következik be. Vannak olyan gyermekek is, kik éhségük alkalmával, a midőn az emlőt, vagy mesterséges táplálásnál a tejes üveget meglátják, bizonyos nyöszörgés-szerű hangot hallatnak. Én ezt a saját gyermekemnél tapasztaltam, ki négy vagy öt hetes korától fogva, de mindenesetre hat hetes kora előtt, valahanszor tejes üvegét s hat hetes kora után szoptatós dajkáját meglátta s mellette éhes volt, hosszú ideig ilyenformán nyöszörgött: «e-he-he, e-he-he.» Ezt a nyöszörgést Preyer is észlelte a saját gyermekén, de csak a nyolczadik s kilencedik hónapban. Úgy látszik, ez a hang különösen a mesterséges úton táplált gyermekeknél szokott előfordulni. A gyermek látja az üveget, de a tej vagy nem elég meleg, vagy talán nagyon is forró s kénytelen várakozni. Preyer azt hiszi, hogy ez a hangadás csak kevés gyermeknél fordul elő s eredetét egészen homályosnak tartja. Én úgy gyanítom, hogy itt már nem csupán az éhség, hanem a várakozás érzelme is közreműködik. Mindenesetre jellemző, hogy e hangot a gyermek csak akkor hallatja, ha éhes s ekkor is gyakrabban akkor, a midőn a tejesüveget vagy a dajkáját meglátja.

Az első életévet különösen jellemzi az a mohóság, a melylyel a táplálékot magához veszi a gyermek. Ha az emlőben kevés tej van s a gyermek még éhes, akkor a gyermek akárhányszor nagyokat lök rajta fejével éppen úgy, mint a kis borjú. Ha mesterségesen táplálják a gyermeket, akkor már midőn fél éves korában meglátja az üveget, mereven ránéz s ha kiviszik a szobából, keservesen el kezd sírni; ellenben, ha felé visszszük, száját már előre kitéti; a harmadik negyedévben pedig szemei fénylenek a közeledésre s a kezeivel mindenkép meg akarná fogni az üveget.

Kezdetben, mikor a gyermek szopik, nem ügyel semmire. Azonban az ötödik hónaptól kezdve félbeszakítja a szopást, ha közelében valami új és szokatlan hangot hall, vagy mozgást lát.

Az éhség fellépésének időközei különbözők az egyes gyermekeknél, de az egyes gyermek különböző korában is. Ez időközök jó részben a gyomor nagyságától is függnék. Minél többet képes a gyermek egyszerre enni, annál tovább kitart. Már pedig azt tapasztalták, hogy az egészséges újszülött gyomra 25—43 cm³, a kéthetese 153—160 cm³, míg a kétévesé 740 cm³. Természetesen ebben is vannak igen nagy egyéni eltérések. Kezdetben a gyermeknek körülbelül minden két órában enni kell adni, később már ritkábban, a 15-dik hétben már az időközök 3—4 óráig tartanak és a 18-dik hétben az is előfordul, hogy az egészséges gyermek 10—11 óra hosszáig is elaluszik, különösen

éjjel. Hogy a gyermek elegendő táplálékot kap, annak a legjobb bizonyossága az egészséges gyermek súlynövekedése. A gyermek súlya az első napokban valamit csökken és csak az ötödik napon éri el azt a súlyt, a mennyi a születés alkalmával volt. Ez időtől kezdve naponként 15—18 grammal növekedik a súlya. A súly növekedés a hatodik hónapban 10—12 grammra száll le; s a teljesen fejlődött gyermek az első év végén $9\frac{1}{2}$ —10 kg. súlylyal bír.¹

Azt is elég anya tapasztalta már, hogy akárhány gyermek az egyik emlőből szivesebben szopik, mint a másikkól, sőt vannak egyesek, kik az egyik vagy másik emlőt még akkor is következetesen eltaszítják maguktól, ha az éhség már nagyon gyötéri őket. Preyer beszéli, hogy egy gyermek a negyedik és hatodik napon bár hét óra óta nem kapott enni, nem volt rá vehető, hogy az anyának balemlőjét elfogadja, pedig ebben is elegendő tej volt, csak hogy az emlőgombot nem lehetett oly kényelmesen megfognia, mint a jobb emlőn. Most az emlőre kaucsukcsövet alkalmaztak s daczára annak, hogy ezt a gyermek már kényelmesen megfoghatta volna, még a 10 dik napon sem akart a balemlőből szopni. Megtörtént azonban az, hogy az éhségtől gyötörve, a balemlőnek a bőrét szopta a gyermek. Ez azt mutatja, hogy még nem jutott annak a belátására, mily könnyen lecsillapíthatná éhségét, de a tapasztalat már arra tanította, hogy a jobb emlőből könnyebb szopni, mint a balból. Az egyik emlőből való szopás azonban származhatik szokásból is, ha ugyan is az első napokban az anya mindig csak az egyik emlőjét adja a gyermeknek, a gyermek a fekvés helyzetét annyira megszokja, hogy a másik oldalon egyáltalán nem hajlandó szopni.

Igen sok anya azt hiszi, hogy mikor a gyermek sír, mindig azt jelenti, hogy éhes, s a gyermek sirásának lecsillapítására sokan mást nem is ismernek, mint a szoptatást. Ez a rossz szokás kettős kárral jár: az anyát úgyszólván a gyermek rabszolgájává teszi s a gyermeket ez a nagy szeretet szokszor veszedelmes betegségbe ejti. Kezdetben a gyermek gyomra segít a túlterhelésen, kihányja a felesleges s a mesterséges táplálásnál a neki nehéz táplálékot. Ha azonban ez a megterhelés, hogy úgy mondjam, rendszeressé válik, gyomor- és bélbajok is származhatnak belőle.

A jóllakottságnak egyik ismertető jele, hogy a gyermek az anya emlőjét vagy a gumi-csövet úgyszólván kilöki a szájából. E kilökés körülbelül a harmadik hétben lép fel. Mikor még erre nem képes, akkor az emlőt kiereszti szájából s arczát oldalra fordítja. A jóllakás után a gyermek arca megelegetett, később fellépnek a szemkinyitás, a nevetés. Általában azt tapasztalták, hogy a gyermekek legvidámabbak, a midőn éhségüket lecsillapították.

Az *undort* Preyer a csecsemőknél nem tapasztalta. Azt állítja, hogy sem a túlterhelés, sem a hányás, sem pedig a legnagyobb tisztálanság és a rothadási szag nem volt képes a gyermekben undort

¹ V. ö. *Reithoffer*: Das Kind, dessen Pflege und Erziehung in den ersten Lebensjahren. Ein Rathgeber für junge Frauen, 144. l. Derflinger u. Fischer. Wien-Leipzig 1893. Ara 60 kr. (80. 176. 1.)

kelteni, vagy nem látott semmi olyan arczvonást, a melyből az undorra lehetne következtetni. Kussmaul, mikor chinin-oldattal érintette a gyermek nyelvét, a csecsemő arczát elhúzta s ha az oldat nagyon telített volt, a csecsemő olyan mozgásokat tett, a mik a felnőtteknél az undor kísérői szoktak lenni. Erre vonatkozólag azt mondja Preyer, hogy a keserű anyagok iránti ellenszenv az undor nélkül is jelentkezhetik, míg a felnőtteknél az undorral rendesen vele szoktak járni az ellenállási reflex-mozgások.

A csecsemők kezdetben életük nagyobb részét *alvással* töltik el. Az alvas tartama kezdetben rövidebb, később azonban hosszabb. Együttvéve azonban legtovább alszik naponként a gyermek kezdetben. Preyer megfigyelései a mellett tanúskodnak, hogy az első hónapban a csecsemő legkevesebb 16 óráig alszik naponként, míg a 13-dik hónapban 14, a 37-dik hónaptól ke.dve 12 órai alvással is megelégesznek. Az alvásból vagy a gyomor, vagy pedig a bőridegeinek ingerei ébresztik fel. Mi az *oka* tulajdonkép az alvásnak, arra nézve a nézetek még eltérők egymástól. Tény, hogy az *elfáradás*, de nem a kimerülés elősegíti az alvást. Most már csak az a kérdés, hogy a csecsemő, ki legalább látszólag sem testileg, sem szellemileg nem igen erőlteti meg magát: elfáradhat-e? E kérdésre a gyermekszoba psychologusai azt mondják: az elfáradás okai a születés után azonnal fellépnek s az elfáradás érzelme csakhamar jelentkezik a gyermeknél. Ezzel az elfáradás érzelmével függ össze az, hogy a gyermek, legalább kezdetben, életének legnagyobb részét alvással tölti.

Preyer erre vonatkozólag azt mondja: az ébrenléthez szükségesek az érzéki idegek ingerei. Ha kevés az inger, mint a születés előtt is, akkor az alvás folytonos és mély. A születés után azonban az ingerek száma a szem, fül és a bőr idegeinek működése folytán egyre szaporodik. A különböző ingerek az alvást félbeszakítják. Mennél tovább tart e félbeszakítás, annál inkább egymásra halmozódnak egyrésről az érzékszervek központi és periferialis részeinek, másrésről pedig az izmok működéseinek productumai. Ez utóbbiak különösen azért, mert bizonyították már, hogy az izmok az ébrenlét alkalmával erősebben s gyorsabban huzódnak össze s tágulnak ki, szóval több mozgást végeznek, mint alváskor. Ehez járul még az is, hogy az egyes működéshez megkivántató élenyt a vértől vonják el. E különböző tényezők együtt működése akadályozza azután azt, hogy a gyermek hosszabb ideig ébren legyen.

Soltmann azt mondja, hogy a gyermek izmait különösen két cselekvés: a *szopás* és a *kiabálás* fárasztja ki. S csakugyan akárhányszor tapasztalhatjuk, hogy ha a gyermeket sokaig sírni hagyják, az rendesen elalszik utána. A szopás is fáraszt. A telt emlő mellett a gyermek meg-mégpihen, ha pedig kevés tej van az emlőben, a gyermek elalszik mellette s ha ki akarják venni a szájából, felébred, sőt ha fel nem ébred is az alvásból azonnal, a szopási mozgásokat egyre észlelhetjük nála. Alvása ilyenkor rövid ideig tartó s a mint felébred, újra enni kér. Erre különösen azoknak kellene figyelni, a kik szoptatós dajkát kénytelenek tartani, mert a gyermek ilyen magaviselete egyenes

bizonyítéka annak, hogy a dajkának nincs annyi teje, a mennyi a gyermek táplálására szükséges.

Elfáradnak az érzékszervek központi és periferialis részei a működés közben. Minél idősebb a gyermek, annál több benyomást tesznek reá a külvilág tárgyai, aztán ha a környezet sokat foglalkozik a kisdeddal, az is kifárasztja. Itt van a magyarázata annak is: miért alszik el akárhány gyermek igen szívesen a dalolás mellett. Itt azonban a megszokás is sokat tesz. Ismertem olyan öreg asszonyt, ki nem tudott másképp elaludni, mintha mellette zsoldárokat énekeltek, s ha az éneklést elhagyta az illető, az öreg asszony akárhányszor felébredt. Ez az eset furcsának elég furcsa, de gondoljuk meg, hogy vannak emberek, kik azt tartják, hogy akkor lehet jókat aludni, a mikor az eső csepegését hallják; a méhészek meg azt állítják, hogy sehol sehol se lehet pompásabban aludni, mint a méhesben. Olyan ember is van s nem egy, a ki felébred arra, hogy az óra megállt s ketyegését nem hallja. Csak azt akarom ez esetek felemlítésével bizonyítani, hogy az érzéki benyomások a fáradság érzelmét keltik fel az emberben. A ki ebben kételkedik, menjen el egy kiállításra, előtte ismeretlen vidékre s tapasztalni fogja, hogy minél gyorsabbak s változatosabbak a benyomások, annál hamarabb kimerül. Így van a gyermek is, azzal a különbséggel, hogy a mi a felnőttnek kevés, az neki már igen is sok. Mikor a figyelem fellép, az is elősegíti az elfáradás érzelmét. Statisztikai adatok bizonyítják, hogy a tanítási idő első órái sokkal többet érnek, mint az utolsók. A gyermekek nagyobb része akkor már álmos, kedvetlen. Az érzéki ingerek jóformán benyomással sincsenek reá s majdnem úgy van, mint az az egyszerű falusi ember, kit minden erőlködése daczára elnyom tiszteletes uram vasárnap délutáni prédikációja alatt a «buzgóság.»

Minél kisebb a gyermek, annál jobban előmozdítja elfáradását az a körülmény, hogy míg egyrésztől kevés élelyt képes felvenni, másrésztől a fejlődésnél, a táplálkozásnál — különösen míg a tápszert tisztán pusztán tejből áll — igen sok élelyre van szüksége. A gyomor pedig felnőttél s gyermeknél egyaránt nagy úr s ha máshonnan nem kap élelyt, egyenesen az agyvelőtől rabolja el. Tudjuk, hogy az ébrenlét-hez az agynak élelynyel való táplálása szükséges. Ha nincs neki elegendő élelye, beáll az alvás. Ebben rejlik oka annak, hogyha egyszer a kisdéd jóllakott, biztosak lehetünk benne: nemsokára elálmosodik. A felnőttek is csak így vannak, nagy ebéd után nehezen megy nekik a komoly munka s különösen meleg nyári napokon jólesik a — szundikálás.

Minél több élely jut a gyermek szervezetébe, annál tovább képes ébren lenni. Sok szülő már megijed, mikor gyermeke sokáig alszik. Sajnálja az iczi-piczi teremést, mert azt tartja, így meg amúgy megéhezik. Akárhányszor fel is költi. Ez a felköltés azonban korántsem válik a gyermeknek hasznára. A gyermek azért alszik, mert az alváásra szüksége van s ekkor mindenesetre nagyobb szüksége, mint az ételre. A felébresztésre a gyermek rendszeren megijed, sokszor összerázkódik, máskor reszketni kezd s mint minden ijedés, kártékonyan hat a gyermekre, még akkor is, ha miként Montaignet, muzsikaszóval költik is

fel. Ép ezért nem szabad megengedni azt sem, hogy a környezetből bárki bármiként ijesztgesse a gyermeket, mert a milyen jó hatással vannak a gyermek szellemi fejlődésére a kellemes érzelmek, ép oly kártékony és veszedelmes utóhatása van a kellemetlen érzelmeknek. De ha nem volna is, van a szegény gyermeknek úgy is elég része s bizonynyal lesz még felnőtt korában is a kellemetlen érzelmekből, mire való tehát ilyeneket mesterségesen teremtenünk? Nem elég az, a mit az élet s embertársaink okoznak? ...

A kellemetlen érzelmet a gyermek kezdetben kiabálással fejezi ki, mit a szülők rendszeren sírásnak neveznek. Ha a sírás ismertető jegyei közé a könnyeket is felvesszük, akkor kimondhatjuk, hogy a gyermek kezdetben sírni nem tud, hanem csak kiabálni. Arra nézve, mikor kezdenek a könnyek először jelentkezni, a vizsgálódók adatai eltérnek egymástól. Preyer a 23-dik napon, Darwin az egyik esetben a harmadik, a másikban pedig a kilencedik hét végén tapasztalta, de vannak olyanok is, kik a 14-dik, 18, sőt a 20-dik hétben ejtenek először könnyeket. Még később kezdődik a zokogás.

A kiabálás és sírásnak különböző okai lehetnek. Bekövetkezhetik ez, az éhség, fázás, nyomás, ütés, elfáradás, álmoság, megerőltetés, idegen arc, idegen hang, fájdalom, várakozás, megijedés, düh stb. stb. következtében. Jellemző, hogy a kiabálás hangja az okok szerint már igen korán különböző egymástól. Az az anya, ki gyermekét jól megfigyeli, már a gyermek kiabálásából, sírásából sokszor, de nem minden esetben, megtudja: mi baja van a gyermekének. Mikor pl. a gyermek fájdalomtól sír, észrevehetjük, hogy a sírás nemcsak tartós, hanem meghatározható is; ha fekhelye kényelmetlen, akkor sírása nyöszörgéssel párosul és nem szaggatott; a hideg fürdőben nagyon hangosan, az éhség alkalmával szaggatottan sír. A méregből való sírás már a 10-dik hónapban, néha még korábban is, bekövetkezik, könnyen felismerhető arról, hogy a gyermek mellette kiveresedik

Valahányszor sír a gyermek, különösen kezdetben, szeméit rendszeren becsukja; a későbbi korban a szembecsukás sírás és kiabálás nélkül is be szokott következni, s rendszeren kellemetlen érzelmet jelent. Mikor a gyermekre ráfújunk, egy csepp vízzel lefecskendjük, becsukja a szemét, talán még homlokát is ránczolja, ép úgy, mint a felnőtt, a midőn foga vagy akár a tyukszeme nagyon fáj.

Kellemetlen érzelem az is, a midőn a gyermek fejét elfordítja. A fejfordítás már az első nap bekövetkezhetik, ha a gyermeket a világosság felé fordítjuk. A kellemetlen érzelmeknek ez a jele is megmarad későbbre is. Elfordulunk azoktól a tárgyaktól s emberektől, a melyek vagy a kik kellemetlenül érintenek bennünket.

Később lép fel, de nagyon jellemző a kellemetlen érzelmek jelei között a szájszélek levonása, melyet a kis gyermeknél már az első negyedév vége felé észlelhetünk, de a nagy és súlyos beteg felnőtteknél megvan még akkor is, midőn látszólag a legnyugodtabban alszanak. A gyermek néha nem csak a száj szélét vonja le, hanem a sírásnál, mikor száját kitérte, a száj állása valóságos négyszöget képez. Ez a

nyolczadik hónaptól kezdve a három éves korig szokott előfordulni s rendszeren a kellemetlen érzelem jele.

A sírás és kiabálás a vérkeringés gyorsulását előmozdítja és sok esetben a csuklást megszünteti, mindazon által nem jó a gyermeket sokáig sírni hagyni, mert a tartós és erős sírás, könnyen sérülést okozhat, különösen fiúgyermeknél.

(Csurgó.)

Pethes Fános.

IRODALOM.

L a p s z e m l e.

Az óvónő- és tanítónőképzés egyesítése. Írta: *Számord Ignác*, az esztergomi óvónőképző-intézet igazgatója. Szerző híve az óvónő- és tanítóképzés egyesítésének és 27 oldalra terjedő művecskéjét is azért írta, hogy az egyesítésnek a kiseddóvásra és népoktatásra való nagy hasznát kimutassa. Az irat bevezetésében történelmi visszapillantást nyújt az ügy fejlődéséről. Az egyesítés várható hasznával különösen behatóan foglalkozik, de csupa jól ismert, elcsépelet érveket hoz fel mellette. Figyelemre méltóbb az, a mit az egyesítés *módjáról* mond. Szívesen ismerjük el, hogy az egyesítés keresztülviteléről helyes, józan nézetet vall. Elítéli a vallás- és közoktatási miniszternek azt az intézkedését, a mely megengedte, hogy az eperjesi óvónő- és tanítónőképző ketté tagoltassék s az óvónőképzés a II. évfolyamban befejeztetvén, az óvónőjelöltek az óvónői diplomát megkaphassák. Ez az intézkedés szerinte megrontja az óvónő- és tanítóképzést egyaránt s «csak a formai egyesítés bélyegét hordja magán». Az egyesítés módjára nézve azon helyes álláspontra helyezkedik, hogy az óvónőképzés alapjául és egész terjedelmében és minden részletében a tanítónőképző intézetek tanterve fogadtassék el. Változtatást főleg a pedagógiai tárgyakban lát szükségesnek. Bővülnének ezek a munkaszerű foglalkozások, továbbá a játék, vers- és mesemondás módszerével, valamint az óvónői gyakorlatokkal. Nem helyeseljük, hogy az óvodai gyakorlatokat a tantárgyak, főleg a magyar nyelv rovására akarja keresztülvinni.

Az egyesített tanító- és óvónőképző a neveléstani tárgyakból szerinte a következő tantervet kövesse:

II. osztály. Hetenkint 2 óra. A lelki élet ismertetése, tekintettel a nevelés feladataira. Pótlás: «Kiváló gond fordítandó a kisedd- és a gyermekkorra.»

III. osztály. Hetenkint 3 óra. Népiskolai nevelés- és oktatástan helyett: «Kiseddóvói és népiskolai» stb.

Az A) pontban «Kiseddóvóintézet» után pótlendő lenne: «A kiseddóvóintézet feladata, szervezete és kapcsolata a népiskolával.» B) pontban. A népiskolai nevelés I. Az iskolai élet helyett: «Kiseddóvói és népiskolai nevelés, kiseddóvói és népiskolai élet.» Ugyanazon pontban. Iskolai ünnepek helyett: «Kiseddóvói és iskolai ünnepek.»

II. Tanítás helyett: «A tanítás és kiseddívói foglalkoztatás. A foglalkozások nemei.» III. szakaszba befoglalandó a kiseddívóintézeti foglalkozások módszertanából: «A játék. A vers. Elbeszélések és mesék. A munkaszerű foglalkozások.» A népiskola azon tantárgyainál, melyek mint óvóintézeti foglalkozások a kiseddívókban is alkalmaztatnak (pl. az ima, ének, rajz stb.) tekintettel kell lennünk az óvóintézetekre is.

IV. osztály. Hetenkint 2 óra. a) A nevelés elméletének történetéről szóló fejezet 7. pontjába felveendő: «Oberlin, Scheppler Lujza, Brunswick Teréz működése. A kiseddívó-intézetek története hazánkban.» b) A magyar népoktatásügy szervezetében mindenütt, a hol tanítóról felügyeletről, igazgatásról van szó, szó volna az óvónőről is, a mennyiben a szervezet intézkedései őt is illetik. c) Iskolai egészségtan így egészítendő ki: «Kiseddívói és iskolai egészségtan» s ennek kapcsán nemcsak az iskola, de a kiseddívó épületéről, helyiségeiről, bútorzatáról, gondozásáról s az óvóintézeti foglalkozások egészségügyi fontosságáról is volna szó.

Az óvóintézeti gyakorlatot illetőleg azon változást szenved a terv, hogy a gyakorlati kiképzésre minden osztályban hetenkint több idő fordítandó s a növendékek a minta-óvót és a gyakorlóiskolát már az I. évben látogassák, tapasztalataikról jegyzeteket készítsenek, a II. osztály növendékei foglalkozzanak, a III. és IV. osztály tanulói közül — a hospitáláson kívül — hetenkint 1—1 növendék több napon át gyakorlatilag foglalkozzék fölváltva majd az óvóban, majd az iskolában.

Végre a női kézimunkára nézve azon változtatást kell eszközölni, hogy a tanulók a munkaszerű foglalkozásokat (pl. papírfűzés, fonás, hajtogatás, gyékényfonás, agyagidomítás, stb.) a női kézimunkával kapcsolatban végezzék; az alaki munkák tulajdonképen úgyis kézimunkák.

Végül ajánlja, hogy a róm. kath. óvónőképző-intézetek (Kalocsa, Nagy-Várad, Szatmár) mind egyesíttessenek a tanítónőképzőkkel. Részletes tervet közöl, a mely szerint az esztergomi kiseddívóképző is egyesített óvó- és tanítónőképzővé volna átalakítandó. Reményli, hogy a kifejlesztés mihamar végbe fog menni, mert a hercegprimás már elvben elfogadta az esztergomi óvónőképzőnek tanítónőképzővé kiegészítésének tervét.

A felsőfokú nőképzés Ausztriában és a bécsi leánygymnázium. Írta *dr. Radnai Rezső*. Külön lenyomat a Nemzeti Nőnevelés 1898. VII. füzetéből.

Szerző érdekesen ismerteti azokat a mozgalmakat, a melyek Ausztriában a nőknek az egyetemre bocsátása terén részint önállóan, részint *dr. Wlassics Gyula* magyar közoktatási miniszter ismert rendeletére, visszahatásképen támadtak. Közvetlen megfigyelés és tanulmányozás alapján leírja a bécsi leánygymnázium szervezetét, tantervét, első érettségi vizsgálatát. A szervezetből azt említjük meg, hogy a tanulók csak 14 éves korukban az öt elemi osztályra következő polgáriiskola harmadik osztályából vétetnek fel. A leánygymnázium 6 osztályú. Az osztályokból a II., III., IV. és V. megfelelnek a főgymnázium négy felső osztályának. A leánygymnázium első osztálya nem egyéb, mint ismétlése a polgáriiskolai tanulmányoknak és előkészítés a gimnáziumra, a VI. osztály pedig ismétlése a gimnáziumi tanulmányoknak és elő-

készítés az érettségire. A bécsi gimnáziumban tehát a szegény leánytanulókkal két évet ismétlésekkel töltenek el! Valóságos netovábbja ez a német alaposságnak. És mégis 18 tanuló közül csak 10 ment keresztül az érettségin.

Szerző foglalkozik a magyar felsőbb leányiskola szervezetével is és igen helyesen elítéli azokat a törekvéseket, a melyek a felsőbb leányiskolák felsőbb osztályait mellékczielok szolgálatába állítják és majd a gimnáziummal, majd a tanítónőképzéssel hozzák kapcsolatba. Szerző *a felsőbb leányiskoláknak a tanítónőképzéssel való kapcsolatáról* a következő érdekes nézetét fejt ki: «Ha igaz, a mit legbuzgóbb, s ezzel együtt legtulzóbb apostolai mondanak, hogy a felsőbb leányiskolák jelenlegi létszáma csak az esetben maradhat meg változatlanul, ha növendékeik részére a tanítónőképezde III. osztályába való átlépés kedvezményét ezentul is biztosítják, még pedig az eddiginél nagyobb mértékben, úgy ez a fels. leányiskolák létjogosultságára a legsúlyosabb ítélet. Akkor a felsőbb leányiskolák egy része megszüntetendő, illetőleg polgári iskolává változtatandó át, a mely a tanítóképezde természetes előiskolája. Semmiféle szakképzés nem szenvedheti el, hogy a tanfolyam derekán keveredés történjék a tanulóanyagban. Ez a képezdek rovására adott oly kedvezménye a felsőbb leányiskolai növendékeknek, melyet a tanítónőképezdek fokozatos szaporításával mindinkább korlátozni, sőt végkép megszüntetni kell. A felsőbb leányiskolák lovagjai oly tulságba csapnak nemes ügyszeretükben, hogy a saját növendékeik részére felállítandó csonka (csak 3-ik és 4-ik osztálylyal bíró) tanítónőképezde pedagógiai szörnyszülöttjétől sem riadnak vissza, sőt dédelgetik azt.» Kétségtelen, hogy ez a felfogás az egyedül helyes: megfelel egyaránt a felsőbb leányiskolák és a tanítónőképző-intézetek igazi érdekeinek.

Népnevelő. 43., 44. sz. *x-y* «Az esztergomi harcok tanúsága» cím alatt cikket ír s a mellett tör lándzsát, hogy tanítóképző tanároknak mindig elemi iskolai tanítókat nevezzenek ki. A tanítóképző-intézeti tanári állás betöltéséhez az elemi iskolain kívül semmi egyéb minősítés nem szükséges; sőt a magasabb kvalifikáció veszedelmes, mert az ilyenel bíróknak működése «megöli a népoktatásügy egészségese fejlődését.» Ez a cikkek tele van tulzásokkal és ferdítésekkel s éppen azért, mert elfogult elmével van megírva, nem is foglalkoznánk vele, ha nem látszanék fedezni azon itt-ott mindinkább elharapódzó szokást, hogy pusztán népiskolákra kvalifikált tanerőket neveznek ki tanítóképző-intézetekhez és bíznak meg nemcsak pedagógiai hanem egyéb szakok tanításával is. Az irány (és nem a személyek!) ellen kötelességünknek tartjuk fellépni. Miért kívánjuk mi a tanítóképző tanártól a magasfokú (de nem a középiskolai!) képesítést? Azért, mert a népiskolai oktatás érdekében szükséges, hogy a tanító az egyes szaktárgyakban alaposan tájékozott legyen, tudományos színezetű képzettséggel bírjon; miből következik az a követelmény, hogy jó tanítóképző tanár csak az lehet, a ki a népiskolai oktatásban való jártasságán kívül mélyre ható tudományos készséggel is bír. A tanítóképző tanárnak tehát kétféle kvalifikációja legyen, u. m. elemi iskolai tanítói és egyetemi. Senkisé akarja kizárni az elemi iskolai tanítókat a tanító-

képző-intézetekből, sőt az ez intézetekben való alkalmaztatás előfeltétele kell, hogy legyen az elemi iskolai tanítói oklevél. De kívánjuk azt, hogy a tanítók bejuthassanak az egyetemre s szerezhessék meg ott a tudományos készültséget s kívánjuk, hogy ezen készültségöket bizonyítsák is be egy vizsgáló bizottság előtt. Nem tartjuk éppen lehetetlennek, hogy valaki magánúton is megszerezheti a tudományos készülésnek azt a fokát, a mely egy tanítóképző tanártól megkívánandó. De ha megszerezte, akkor miért ne bizonyítsa is be készültségét az arra illetékes forum előtt? Akármiként erősködik is a Népevelő cikkezője, mindig meglesz bennünk a bizalmatlanság azok működése iránt, a kik szak tárgyak tanítására vállalkoznak, mielőtt erre való képességöket bebizonyították. Ezt a bizalmatlanságot nagyhangú frázisokkal a szakértő körökből, sőt még a nagy közönségből sem lehet kiirtani.

EGYESÜLETI ÉLET.

Jegyzőkönyv *Korona*

Felvétellett a Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesülete *választmányának* 1898. évi október hó 17-én tartott rendes gyűlésén.

Jelen voltak: *Dr. Kovács* János elnöklete alatt *Péterfy* Sándor kir. tanácsos, *Nagy* László szerkesztő, *Sztankó* Béla főtitkár, *Groó* Vilmos, *Peress* Sándor, *György* Aladár., *dr. Lázár* Gyula, *dr. Wesszely* Ödön, *Komáromy* Lajos, *Horvay* Ede pénztáros és *Zoltay* Mátyás, utóbbi jegyző.

1. Elnök a gyűlést megnyitván, szívélyesen üdvözli a választmányt s az új tisztviselőket. 2. *Sztankó* Béla főtitkár jelenti, hogy:

a) a választmány szeptember 19-i ülésén hozott határozatok végrehajtottak; nevezetesen a király ő felségéhez intézett részvétirat elkészült s felterjesztetett; továbbá az egyesületünk részéről elhunyt felséges Királyasszonyunk szobrára szánt összeg (50 korona) elküldetett. A választmány tudomásul veszi.

b) Jelenti, hogy a nagym. vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr 17935. sz. rendeletével egyesületünknek ez évre 800 frt segélyt kegyeskedett kiutalványozni. A választmány a miniszter úr ő excellenciájának a kegyéért hálás köszönetét fejezi ki.

c) Jelenti továbbá, hogy a párisi világiállításra tanítóképzőink részéről beküldendő kiállítási tárgyak összeállítását illető költségvetés elfogadtatott s a bejelentőlap e költségvetés alapján beadatott; mihelyt ez jóváhagyva visszaérkezik, a további munkálatok megkezdődnek. A választmány tudomásul veszi.

d) Főtitkár jelenti azután, hogy a juliusi közgyűlés két nevezetesebb munkálatot hagyott a választmányra. Ezek egyike a tanítóképzők szervezetére vonatkozó emlékirat megszerkesztése. Erre nézve javasolja, hogy az emlékirat megszerkesztésére *Dr. Kovács* János, *Nagy* László és a főtitkárból álló bizottság küldessék ki. Választmány a javaslatot

magáévá teszi s Nagy László szerkesztőnek, ki e munkára maga is örömet ajánkozott, szíves köszönetét fejezi ki. A másik nevezetes munkát a felekezeti tanárok nyugdíjügyének rendezése tárgyában felterjesztendő kérvény megszerkesztése. A választmány főtítkári indítványára e munkát keresztülvitelére Ember Károly, Weszely Ödön és a főtítkárból álló bizottságot küldi ki.

e) A már megjelent jövő évi költségvetésre való vonatkozással főtítkári újlag rámutat azon bajokra, melyek a tanítóképzés szolgálatában állók anyagi ügyeire oly igen káros hatással vannak s a mely bajoknak orvoslása egy újabb felterjesztésben volna kérelmezendő. Bőven indokolja, hogy 1. az elemi, és polg. isk. tanítóképzők közös költségvetésbe való összevonása mennyire hátráltatja — a mint már régebben is ismeretes — az elemi, mint a polgári tanítóképzőbeli tanárok anyagi előhaladását. 2. A tanítóképző-intézeti segédtanítók anyagi helyzetének javítása hasonlóképp szükségesnek látszik. 3. Javaslatba hozza, hogy a felekezeti tanítóképzők állami segélyének felemelése is újra kérelmezendő a közelebbi felterjesztésben. 4. Hátrányosnak találja az újabb időben mindinkább emelkedő létszámú tanítóképző-intézeti megbízott tanári állásokat; ezek megszüntetésének kérelmezése szintén fontos volna.

E tárgyhoz szólva Nagy László szerkesztő főleg a kir. kath. tanítóképzők ügyét kívánja különösen figyelembe vétetni. Kikre nézve kívánatosnak tartja, hogy a fizetési osztályokba való besorozás kérelmeztesék.

Ilyen értelemben kész örömmel csatlakozik főtítkári javaslatához.

Ezzel kapcsolatban György Aladár indítványozza, hogy a kir. kath. tanítóképző-tanárok ügye épen kiváló fontosságánál fogva külön kérvényben terjesztessék föl. A választmány a főtítkári e) alatt felsorolt pontjainak kiváló fontosságát elismervén, oly értelemben határoz, hogy egy közelebbi felterjesztésben az ezen pontokban foglaltak lesznek kiváltképen a miniszter úr nagybecsü figyelmébe ajánlandók, melyek mellett azonban megújítandók lesznek egyesületünknek ide vonatkozó régebbi s általánosan ismert kérelmei is. György Aladár indítványát a választmány elfogadja, s megbízza az elnökséget, hogy e kérdést bővebben is tanulmányozza.

2. f) Főtítkári hírlapokból vett értesülés alapján jelenti, hogy a képviselőház kérvényi bizottsága egyesületünknek a gyakorló iskolai tanítók fizetésének javítására vonatkozó kérvényét pártolólággal javasolta kiadatni a vallás- és közoktatásügyi bizottságnak. Örömet fejezi ki továbbá azon elért erkölcsi eredmény felett, hogy a jövő évi költségvetés szerint a gyakorló isk. tanítók közül a miniszter úr ó nagyméltósága kilenczet léptet elő tanítóképző segédtanárrá a X. fizetési osztályba, s különösen hangsúlyozza a költségvetésnek idevonatkozó tartalmát és meggyőző okadatolását.

Ezzel összefüggésben Dr. Kovács János elnök is konstatálja miniszter urunk jóakarátát; egyben indítványozza, hogy Dr. Werner Gyula képviselő úrnak, a gyakorló isk. tanítók ügyére vonatkozó kérvény beadásáért köszönet fejeztessék ki. A választmány az indítványt egyhangúlag

magáévé teszi, egyszersmind megbízza az elnökséget, hogy a gyak. isk. tanítók fizetésügyében beadott kérvény további lefolyását figyelemmel kísérje.

g) Főtitkár emlékezteti a választmányt, hogy a juliusi közgyűlés határozata alapján egyesületünk a Magyarországi Tanítók Országos Bizottsága tagjai sorába lépett. Választmány elhatározza, hogy a tagsági díj 5 év alatt fog törleszteni; egyesületünk képviselőjében pedig Dr. Kovács János elnököt akadályoztatása esetére pedig Komáromy Lajos alelnököt küldi ki.

h) Főtitkár jelenti végre, hogy Bittenbinder Miklós budapesti tanítónőképző-intézeti tanár 1898. január 1-től kezdődő hatálylyal, mint tag lépett be egyesületünkbe. A bejelentés elfogadtatik.

3. Horvay Ede pénztáros előterjeszti, hogy a pénztárban van:	
Takarékpénztári könyvben	224 frt 42 kr.
A Herrmann-féle alapítvány	100 « — «
és kamatai.	
Tagsági díjképen a közgyűlés óta eddig befolyt ...	36 « — «
Állami segély	800 « — «
<i>Összes bevétel</i>	<u>1160 frt 42 kr.</u>

Kiadás:

Erzsébet királyné szobrára	25 frt — kr.
A szerkesztőnek	50 « — «
A kiadónak a M. T. I. félévi költségeire	<u>580 « 20 «</u>
Pénztári készlet	500 frt 59 kr.

A választmány pénztáros jelentését tudomásul veszi.

Jegyezte: *Zoltay Mátyás,*
titkár.

4. Nagy László napirend előtt előterjeszti a budapesti II. ker. áll. tanítónőképző-intézet tanártestületének azon indítványát, mely szerint egyesületünk választmánya kérvénynyel forduljon miniszter úr ő nagyméltóságához a f. é. 45814. sz. magas rendeletben foglalt intézkedések módosítása tárgyában.

Az indítványhoz a maga részéről felhozza azon okokat, melyek e kérvényezést indokolttá teszik. Ezen rendelet intenciója, a mennyiben a tanerők arányos felhasználását czélozza, helyes, s mint egy régi és sokrészben elavult szabályrendeletnek (t. i. az 1877. évi szabályzatnak) reformálására irányuló első kezdeményező lépés, méltán örömmel üdvözölhető volna; minthogy azonban e rendeletnek pontos végrehajtása, részben leküzdhetetlen nehézségbe ütközik, részben előre láthatólag káros visszahatással leend a tanítóképzés érdekeire: annak módosítását kérelmezni egyesületünknek elutasíthatatlan kötelessége. Így visszas és káros fejlemények lehetnek a szakszerűséget figyelmen kívül hagyó, helytelen tantárgybeosztás; a gyakorlati kiképzésben a szaktanárok oktató hatóságának csökkenése; a nevelés érdekeinek alárendelt helyzetbe való jutása, a polg. isk. tanítóképzők tanulmányi színvonalának alászállása; a helyettesítések nehézsége.

E tárggyal kapcsolatosan egyszersmind kívánatosnak találná, ha egyesületünk megindítaná a munkálatot a szolgálati pragmatikára nézve is.

Dr. Kovács elnök tájékoztatja a választmányt abban az irányban, hogy illetékes helyről nyert értesülése szerint a vallás- és közoktatásügyi miniszterium ezen s az ezzel kapcsolatos kérdéseknek beható és szakszerű tanulmányozását s ennek alapján az ügy rendezését célba vette. *Lászar* Gyula tekintettel arra, hogy e rendeletek végrehajtásánál mutatkozó nehézségek bizonyára minden tanítóképző részéről felterjesztettek, külön kérvényezést nem tart szükségesnek. *György* Aladár a kérvényezés mellett szól, melyben külön hangsúlyozandónak véli a bennlakó tanítók és tanítónőknek az új rendelkezés által teremtett nehéz helyzetét.

Többek felszólalása után elnök a választmány határozatát a következőben összefoglaltnak mondja ki: a tanári elfoglaltság mértékéül használni szokott heti óraszámnak minden más körülménytől eltekintő teljes és merev általánosítását célzó intézkedésekből kifolyólag a választmány indokoltnak látja, miszerint a vall- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úrhoz kérelem intéztessék az iránt, hogy az igazgatásról szóló s több pontjában mar részint hatályon kívül helyezett, részint teljesen elavult 1877. évi szabályzat a mostani időkhöz és viszonyokhoz alkalmazottan átdolgoztassék; egyben határozza a választmány, hogy ezen kérvény mellékleteül az ez évi közgyűlésen tárgyalt szervezeti javaslatnak «Tanári testület és igazgatás» című fejezete bővebb indokolás nélkül már most felterjesztessék, hogy a netán mielőbb megindulandó ezirányú munkálatoknál — mint egyesületünknek idevonatkozó álláspontja — figyelembe vehető legyen. Egyben felkéri a választmány Nagy Lászlót, hogy a szolgálati pragmatikára vonatkozó indítványát bővebb indokollással s a munkálat körvonalozásával évi munkaprogrammunk megállapításánál újra adja elő.

5. Az idő előre haladván, a jelen választmányi ülés érdemleges pontjának, vagyis az évi munkaprogramm megállapításának tárgyalása a közelebbi ülésre halasztatik, melynek határozatképen való kimondása után elnök a gyűlést bezárja.

Dr. Kovács Fános,
elnök.

Jegyezte: *Sztankó Béla,*
főtitkár.

VEGYESEK.

Huszonöt éves tanítói jubileum. A modori állami tanítóképző-intézet növendékei és tanítótestülete szeptember 20-án ünnepelték meg *Sztankovics Alajos* gyakorló-iskolai tanító működésének huszonöt éves évfordulóját. A házi jellegű ünnepély zajtalanul, de annál megatöbben folyt le. A gyakorló-iskola növendékei szeretett tanítójukat jól betanított s meglepő érzéssel elmondott üdvözlő költeményekkel örvendeztették meg s ragaszkodásuk s szeretetük jeléül egy virágkosárban gyümölcset s az érdem elismeréséül babérmalát nyújtottak át. Majd az intézet igazgatója, *Lenhardt Károly*, intézett a gyermekek s a jelen nem lévő

szülők nevében üdvözlő beszédet az ünnepelthez, megköszönvén huszonöt év alatt kifejtett buzgalmát s eredménynyel teli működését. Az ünnepély folytatása az intézet dísztermében történt. A tanítóképző növendékei s tanárai legbensőbben fejezték itt ki a hála, kartársi tisztelet s szeretet érzelmeit. Az ifjúság énekkara üdvözlő dailal nyitotta meg az ünnepélyt. Lenhardt Károly igazgató méltatta az ünnepelt kartárs érdemeit s az alkalomhoz méltó megható szavakkal ecsetelte a tanítványok háláját s a kartársak elismerését. A növendékek nevében Plichta János IV. éves üdvözölte, átnyujtván egy díszes virágcsokrot. A kartársak nevében Bergmann József adott át egy ezüst babérkoszorút, melyen e nap emléke s a kartársak szeretete s tisztelete van maradandóan bevésvé. A könnyekig meghatott jubilans kartárs reszkető szavakban, de őszinte szívből mondott köszönetet a váratlanul jött meglepetésért és ünneplésért.

A növendékek alkalmi éneke zárta be a szép családi ünnepélyt. Este szeretett igazgatónk adott a jubilans tiszteletére vacsorát, megmutatván, hogy nemcsak külsőleg adja meg a tiszteletet, a hivatalos kereten belől, hanem a családiasság éltető melegében is részesíti kartársait.

Egy segédtanár ötödéves korpótléka. Két évet végleges minőségben, mint segédtanár, 500 frt fizetéssel díjazva, állami polgáriskolában töltöttem, ekkor a nagyméltóságú miniszter úr tanítóképzőhöz kegyeskedett kinevezni. Ez évben lesz harmadik éve, hogy itt segédtanároskodom 800 frt fizetéssel. Mikor lesz esedékes a korpótlékom? Öt évi állami szolgálat után, tehát a mint itt a harmadik évet betöltöttem. Igen ám, de van egy ide vonatkozó miniszteri rendelet (1880. XII. 15., 32944.), mely azt mondja, hogy ha polgáriskolai tanító *rendes* tanárrá nevezetik ki valamely tanítóképzőhöz, akkor az előbbi állásában töltött két év másfél évnél vétetik a korpótlék számításánál. Vonatkozhatik-e ezen rendelet a segédtanárookra? Azt hiszem nem, mivel ott *rendes* tanárokról van szó; de méltánytalan is volna e rendelet alkalmazása, hisz a velem egyszerre kinevezett polgáriskolai alkalmazottak ez év végén 800 frtos korpótléket kapnak, a mennyit nekem kellene kapnom úgy itt, mint ott 800 frt fizetés után, a mennyiben ők három év óta szintén ily fizetést húznak s a korpótlék elrendezése ott éppen olyan, mint nálunk. Ezen esetben az állam részéről megtakarításról szó sem lehet; de a jövőben sem, mert a tizedik évben a második korpótlék megint egyenlő lesz, mivel az egykorú polgáriskolai alkalmazottaknak akkora lesz oly fizetésük s remélhetőleg nekem is, hogy a 100 frtos pótléket megkapjuk. A jelzett korpótlékre pedig jogosultságom van, a mennyiben a sokféle («megbizott», «kinevezve megbizott», «ideiglenesen kinevezett», «kinevezett», «véglegesen kinevezett») tanítóképző segédtanár közül azon szerencsésekhez tartozom, kik kinevezettek s rangsorba illesztettek.

Különben nyugodtan bízom sorsomat miniszterünk kezére, ki majd remélhetőleg felénk, segédtanárookra is vett egy régen várt pillantást, mely talán megérdemelt örömet keltene bennünk is, mint sok másban keltettek méltányos intézkedései. (Beküldetett.)

Felszólaló levelében kérte a szerkesztő véleményét is. A miként azt t. kartársunk előadja, neki teljesen igaza van. Sérelem esnék jogain, ha korpótléká-

ból veszítene félesztendő. Ezzel kapcsolatosan újra szóba hozzuk a 8—10 vagy hosszabb ideig szolgált vagy szolgáló segédtanárok ismeretes korpótlékügyét. Ezeknek első egy vagy két korpótléka nem rugott többre 45, 60, 80 frtoknál és ezt az évi összeget nem egészítették ki akkor sem *visszamenőleg*, mikor rendes tanárokká lettek. Pedig ki volt az oka, hogy nem nevezték ki őket már korábban rendes tanárokká? Ők bizonyynyal nem. E szerint ők más hibájából károsodnak.

A tanítóképző-tanárok fizetése Szászországban az 1898. évi január 1-vel kezdődőleg megjavult. Az *igazgatók* fizetése kitesz most a szabad lakáson vagy lakáspénzen kívül 6000—6000 Márkát; a *rendes tanárok* közül 50-nek a fizetése 5000—6000 *M*-t, 213-nak pedig 2400—5400 *M*-t a korpótlékal együtt; a *tanítónők* fizetése 2100-tól 3300 *M*-ig terjedhet a korpótlékkal együtt; a segéd-tanárok 1220-tól 2100 *M*-ig terjedhető fizetést kapnak. (Pädagogische Blätter Szept. füzet). A szász tanárok elégedetlenek a fizetésemeléssel és azt csak átmenetnek tekintik.

Hozzáadjuk még ez adatokhoz, hogy Poroszországban a tanítóképző-intézeti igazgatók fizetése korpótlékkal és lakáspénzzel együtt 7700 *M*-ra, a rendes tanároké 6360 *M*-ra rughat; Hamburgban még fényesebb a fizetése a tanítóképző-tanároknak, a mennyiben az igazgató fizetése a korpótlékokkal és lakáspénzzel együtt 13,200 *M*-ig, a rendes tanaré 10,800 *M*-ig emelkedhetik.

Ezekből a hamarjában összeállított adatokból is kitűnik, mennyire becsülik és fizetik meg Németországban a tanítóképző-tanár munkáját. Mi pedig szegény magyar tanárok kapunk szerény fizetést és 20 órás rendeleteket.

Új tanítónőképző-intézet Debreczenben. Mint a Tanítók Lapja írja, a debreczeni ev. ref. presbyterium elhatározta, hogy a felsőbb leányiskolával kapcsolatosan ref. tanítónőképző-intézetet szervez. Egyelőre 4 új tanszéket állítanak fel és a felsőbb leányiskola kibővítésére 50,000 frtot fordítanak. A tiszántúli ev. ref. egyházkerületnek november 2-án megnyílt közgyűlésére tüzték ki tárgyalni e nagy érdekű ügyet. — Mi csak örvendünk azon, hogy a debreczeni egyházmege tanítónőképzőt állít fel, s ezzel bebizonyítja, hogy nemcsak az egyetemre tud százezreket összegyűjteni, hanem van érzéke a népoktatás érdekei iránt is. Egy tanítónőképző-intézet Debreczenben, a nagy magyar Alföld szívében, nagyon helyén van s nemcsak a ref. egyház, hanem a magyar nemzeti közművelődés szempontjából is fontos hivatást tölthet be. Mindazáltal bennünket az a körülmény, hogy a tanítónőképző-intézetet a felsőbb leányiskolával kapcsolatosan akarják szervezni, aggodalommal tölt el. A hírlapi tudósításokból nem tűnik ki, miként szándékoznak e képzőt szervezni; de tartunk tőle, hogy ez csak független lesz a felsőbb leányiskolának. Már pedig csakis négy évfolyamú, önálló szervezetű tanítónőképző-intézet létesítése felel meg a tanítóképzés érdekeinek, valamint azon törvényes követelményeknek is, a melyek a nyilvánossági jog megszerzésére alapul szolgálhatnak.

A tanítóképző-intézeti évi értesítők ismertetését *Simkó Endre* soproni tanítóképző tanár úr volt szíves elvállalni. Azon igazgató urakat, a kik az 1897/8. évről értesítőt adtak ki, tisztelettel kérjük, szíveskedjenek az értesítő egy példányát *Simkó Endre* úrnak mielőbb megküldeni.